

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Käsikirjoitetut opintopolut Abiturienttien valinnat korkeakouluhaussa

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteellinen tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Yleinen ja aikuiskasvatustiede
Marraskuu 2019
Rosanna Kuivalainen

Ohjaaja: Ulla-Maija Salo

Tiedekunta-Fakultet-Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta		
Tekijä-Författare-Author Rosanna Kuivalainen		
Työn nimi-Arbetets titel Käsikirjoitetut opintopolut - Abiturienttien valinnat korkeakouluhaussa		
Title Scripted Educational Paths - High School Seniors' options in Application to Higher Education		
Oppiaine-Läroämne-Subject Kasvatustiede		
Työn laji/ Ohjaaja-Arbetets art/Handledare-Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Ulla-Maija Salo	Aika-Datum-Month and year 11/2019	Sivumäärä-Sidoantal-Number of pages 61 s.
Tiivistelmä-Referat-Abstract <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan kysymystä: millä perusteilla abiturientit tekevät valintansa korkeakouluhaussa. Tarkastelu kohdistuu erityisesti abien taustaan ja siihen, mitä abit tavoittelevat. Koska korkeakouluhaun valtakunnallinen uudistus on ajankohtainen tutkielman teon aikaan, tarkastelen myös, onko uudistus vaikuttanut abien valintoihin. Hyödynnän Pierre Bourdieun teoreettista käsitteistöä ja ideoita. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu yhteiskunnallisen luokan vaikuttavan koulutuskäyttäytymiseen. Pyrin paljastamaan kulttuurisia käsikirjoituksia, jotka vaikuttaisivat osaltaan abien valintoihin korkeakouluhaussa.</p> <p>Haastattelin tutkielmaa varten kymmenen abiturienttia kahdesta helsinkiläisestä korkean keskiarvon lukiosta. Tarkastelin aineistoa laadullisesti odotusanalyysin keinoilla.</p> <p>Totean, että useat kulttuuriset käsikirjoitukset ohjailevat abeja korkeakouluhaussa. Osa käsikirjoituksista on helposti heidän tunnistettavissaan, kuten kertomus korkeasti koulutetuista vanhemmista, jotka painostavat jälkikasvuun korkeakouluun. Monet käsikirjoitukset ovat kuitenkin muodostuneet pitkän ajan kuluessa ja niin useiden toistojen kautta, että niistä on tullut luonnollisuudessaan huomaamattomia.</p> <p>Kulttuuriset käsikirjoitukset ovat muodostuneet abien ympäristöissä ja yhteisöissä. Vanhempien ja lapsuuden kautta saadut resurssit sekä omaksuttu habitus ovat auttaneet abeja opinnoissaan. Kotoa opittu työn järjestys ja koulukestävyys ovat osaltaan tehneet koulunkäynnistä mieluisan kokemuksen ja saaneet sen tuntumaan helpolta. Oppilaitokset ovat osaltaan antaneet vahvistuksen heidän resursseilleen ja habitukselleen. Onnistumisen kokemukset koulu- maailmassa kannustavat jatkamaan opintoja ja asettamaan tavoitteita korkeammalle. Toisaalta oppilaitokset jakavat samat kulttuuriset odotukset ja ohjaavat toimimaan käsikirjoituksen mukaisesti. Näiden seurauksena monet potentiaalisesti kiinnostavat vaihtoehdot sulkeutuivat abien valintojen ulkopuolelle korkeakouluhaussa ja toisaalta saivat heidät harkitsemaan vaihtoehtoja, jotka eivät kiinnosta heitä.</p>		
Avainsanat-Nyckelord Koulutuspolku, Korkeakouluhaku, Abiturientti, Koulutuksen periytyvyys, Pääoma, Habitus		
Keywords Educational Path, Application to Higher Education, Heritability of Education, Capital, Habitus		
Säilytyspaikka-Förvaringsställe-Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto-Helda / E-thesis (opinnäytteet)		
Muita tietoja-Övriga uppgifter-Additional information		

Tiedekunta-Fakultet-Faculty Faculty of Educational Sciences		
Tekijä-Författare-Author Rosanna Kuivalainen		
Työn nimi-Arbetets titel Käsikirjoitetut opintopolut -Abiturienttien valinnat korkeakouluhaussa		
Title Scripted Educational Paths – High School Seniors' options in Application to Higher Education		
Oppiaine-Läroämne-Subject Educational Sciences		
Työn laji/ Ohjaaja-Arbetets art/Handledare-Level/Instructor Master's Thesis / Ulla-Maija Salo	Aika-Datum-Month and year 11/2019	Sivumäärä-Sidoantal-Number of pages 61 pp.
Tiivistelmä-Referat-Abstract <p>This master's thesis sets out to examine the reasons behind high school seniors' choices in application to higher education. Focus of this thesis is directed to seniors' family history and future goals. Application reform to Finnish higher education takes place during the making of this thesis and therefore the effects of this reform will be also investigated. I utilize theoretical ideas and concepts by Pierre Bourdieu. Earlier studies have shown that social class is connected to consumption of education. I aim to reveal cultural manuscripts, which are connected to application to higher education.</p> <p>I interviewed ten final year students from two high schools from Helsinki. Both high schools demand high grade point averages from their applicants. Qualitative methods and especially analysis of expectations is used in examining the material.</p> <p>As a conclusion, many cultural manuscripts were found to guide seniors in their choices in applying to higher education. Some of them were more obvious to the seniors than others. The pressure by highly educated parents was an easily recognizable storyline, whereas many manuscripts were formed in such a long period of time and were repeated so frequently that they had become invisible and a natural way of life.</p> <p>Cultural manuscripts were formed within the surroundings and communities of the high school seniors. Resources as well as habitus gained from the childhood has helped seniors in their studies. They had gained working routines and adequate skills to cope in the school system, which has made their studies feel pleasant and relatively effortless. Educational institutions have given validation to their habitus and resources, which has driven the students to follow a cultural manuscript of aiming to the highest of educational paths. The experiences of success in school have motivated seniors to keep going and to aim higher. As a result, many potential options are left as non-alternatives to the seniors during application process and correspondingly other options are considered even if they are not appealing to the applicant.</p>		
Avainsanat-Nyckelord Koulutuspolku, Korkeakouluhaku, Abiturientti, Koulutuksen periytyvyys, Pääoma, Habitus		
Keywords Educational Path, Application to Higher Education, Heritability of Education, Capital, Habitus		
Säilytyspaikka-Förvaringsställe-Where deposited Helsinki University Library-Helda / E-thesis (theses)		
Muita tietoja-Övriga uppgifter-Additional information		

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	AINEISTO JA MENETELMÄLLISET VALINNAT.....	4
	Haastatteluilla tuotettu aineisto	4
	Tutkijan positio	7
	Analyysiperiaatteet	7
3	KOULUTUS TASA-ARVON JA KILPAILUN KESKIÖSSÄ -TEOREETTISET KEHYKSET	10
	Korkeakouluihin hakeminen.....	10
	Korkeakoulutuksen asema ja arvostus	16
	Luokkien kilpailu Bourdieun mukaan.....	19
	Yhteiskuntaluokat nykypäivän Suomessa.....	20
4	KOULUN KESTÄVÄ HABITUS.....	23
	Opittu elintaso	24
	Koulukestävyys	27
	Kiireinen elämäntyli.....	29
	Vanhempien painostus	32
5	TAVOITTEET JA KÄSIKIRJOITUKSET	35
	Tavoitteena intohimo	35
	Valmiiksi käsikirjoitettu opintopolku.....	38
6	TYÖNTÄVÄT OPPILAITOKSET	43
	Opiskelua elämää vai hakua varten.....	43
	Yliopistokulttuuriin valmistava lukio.....	46
	Parhaat koulut, paras opiskelija-aines	49
7	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	53
8	LÄHTEET	57

1 Johdanto

Korkeakoulujen hakua ollaan Suomessa paraikaa uudistamassa. Uudistus etenee siten, että vuonna 2018 alkaen pääsykokeiden ei tulisi edellyttää pitkää valmistautumista ja vuodesta 2020 alkaen todistusvalinta olisi pääsääntöinen menettely korkeakouluhaussa. Tärkeä osa uudistuksia ovat ensikertalaisuuskiintiöt. Kiintiö tarkoittaa, että korkeakoulu varaa valitsemansa osan aloituspaikoista niille, joilla ei ole vielä aiempaa suomalaista korkeakoulututkintoa. Myös ne, jotka ovat aloittaneet opinnot korkeakoulussa ennen vuotta 2014 suorittamatta tutkintoa lasketaan ensikertalaisiksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) mukaan haun uudistusten takana on tavoite saada ylioppilaat aiempaa nopeammin jatko-opintoihin ja näin pidentää työuria niiden alkupäästä. Samalla luovutaan lukuisista erilaisista pääsykokeista, jotka ovat myös kalliita.

Uudistukset vaikuttavat lukiolaisten arkeen monin tavoin. Käytännössä ylioppilaskokeiden merkitys korkeakouluhaussa kasvaa entisestään ja ne vaativat siis aiempaakin tarkempaa valmistautumista. Opiskelijalle olisi parasta, että hän tietäisi jo lukion alussa, mihin hän aikoo hakea jatko-opintoihin. Näin ollen hän voi tarkistaa, mitkä kirjoitettavat aineet antavat hänelle eniten pisteitä kyseisessä hakukohteessa. Näin hän ehtii suunnitella opintonsa sen mukaisesti ja sisällyttää mahdollisimman paljon näiden aineiden kursseja opintoihinsa.

Uusi hakumenettely edellyttää opiskelijoilta aiempaakin aikaisemmassa vaiheessa tietoa siitä, mille alalle hän haluaa tulevaisuudessa työllistyä. Mikäli pääsee sisään korkeakouluun ja huomaa, ettei ala soviakaan itselle, on jälleen ilman opiskelupaikkaa ja vielä ensikertalaisedun menettäneenä. Tällöin uuteen opiskelupaikkaan pääseminen on vaikeutunut merkittävästi, koska kilpailee niistä vähistä paikoista, jotka ensikertalaisilta jää. Kyse ei ole mistään pienestä edusta, koska esimerkiksi omaan pääaineeseeni hyväksytään vuoden 2020 kevään haussa 60 opiskelijaa, joista vähintään 42 ovat ensikertalaisia (Helsingin yliopisto 2019).

Suomalaisen koulutusjärjestelmän ylpeyden aihe on ollut se, että kaikilla on periaatteessa yhtä laiset mahdollisuudet kouluasteelta seuraavalle etenemiseen. Järjestelmässä ei ole institutionaalisia reittejä tietyistä oppilaitoksista tiettyihin korkeakouluihin tai umpikujia, jotka estäisivät tietyt jatkokoulutusmahdollisuudet. Silti esimerkiksi pääkaupunkiseudun vanhempien puheissa on havaittu pelkoa siitä, että huonompimaineinen

koulu saattaisi rajoittaa lapsen jatkokoulutusmahdollisuuksia (Kosunen 2013, 110–112). Tämä on yksi merkki siitä, että kansainvälisten koulumarkkinoiden ilmiöt ovat jossain määrin löytäneet tiensä Suomeen. Ulkomailla on esimerkiksi tyypillistä, että kouluista on saatavilla kattavaa vertailutietoa, joka johtaa parhaimpien koulujen ”shoppailuun”.

Mullistuva korkeakouluhaku asettaa monia ansoja, jotka voivat johtaa eriarvoistumiseen. Koska ylioppilaskokeiden arvosanojen merkitys kasvaa, on myös aiempaa tärkeämpää päästä hyvätasoiseen lukioon. Mikäli vanhemmat tai heidän jälkikasvunsa eivät usko, että suomalaisten lukioiden opetuksen laatu on riittävän tasalaatuista, pyrkivät he löytämään lukioista parhaimman. Tämä voi johtaa eliittilukioiden muodostumiseen ja samalla lukioiden jakautumiseen hyvä- ja huonomaineisiin. Koulujen eriytyminen saattaa aiheuttaa koulukohtaisten oppimiserojen kasvua, mikä asettaa eri kouluissa opiskelevat eriarvoiseen asemaan.

Uudistus ei myöskään poista valmennuskurssien markkinarakoa. Valmennuskursseja korkeakouluhakuun valmistautuville myyvän Eximian toimitusjohtaja Pasi Petäjä arvioi (Mäntymaa 20.03.2018), että valmennuskurssien tarjonnan kasvattaminen peruskouluikäisille alkaa olemaan käsillä. Toisin sanoen siis siinä, missä aiemmin valmistauduttiin korkeakoulujen pääsykokeisiin, valmistaudutaan pian sekä hyvään lukioon pääsemiseen, lukiomenestykseen sekä ylioppilaskoemenestykseen. Hyvätuloisilla perheillä on varaa kustantaa valmennuskurssit, joilla nuori parantaa mahdollisuuksiaan menestyä korkeakouluhaussa. Mikäli pääsykokeet poistuvat, siirtyy valmennusmarkkinat aiempaa nuoremmille, kuten Eximian toimitusjohtaja Petäjä arvioi. Tällöin valmennuskursseista johtuva eriarvoistuminen ei poistu, vaan aikaistuu koskettamaan jo yläkouluikäisiä.

Tämä tutkielma on inspiroitunut uudistuvista korkeakouluhaun menettelyistä. Siirtymävaihe vanhasta uuteen järjestelmään sisälsi varsinkin alkuvaiheessa paljon epäselvyyksiä sekä kysymyksiä sekä hakijoissa että oppilaitoksilla. Korkeakouluhaku on jo muutenkin muutosten ja jännittävän uuden elämänvaiheen aika abiturienteille, joten uudistukset hakuperusteissa tuovat oman lisämausteensa kaiken myllerryksen keskelle. Ehkä väli-vuosi on olla hyvä vaihtoehto heille, jotka eivät tiedä vielä minne hakisivat? Tai ulkomailla opiskelu? Valitako ammattikorkeakoulu vai yliopisto ja miksi toinen oppilaiton on parempi kuin toinen?

Lisäksi kiinnostukseni tämän tutkielman tekemiseen lähti myös halusta tutkia koulutuksen kautta tapahtuvia eriarvoistumisen prosesseja. Samalla kun korkeakoulutettuja on Suomessa enemmän kuin koskaan aiemmin, ovat myös tuloerot kasvaneet. Korkeasti

koulutettujen vanhempien jälkeläiset jatkavat todennäköisemmin opintojaan pidemmälle kuin muut yhtä hyvin arvosanoissaan pärjänneet opiskelutoverinsa (Härkönen 2010). Miksi siis korkea koulutus kiinnostaa erityisesti varakkaiden perheiden jälkeläisiä?

Yliopistotutkintojen suosio on säilynyt, vaikka jo pidempään on ollut puhetta korkeakoulutettujen, varsinkin maisterien ja tohtorien, työttömyydestä. Kupiaisen, Marjasen ja Ouakrim-Soivion tutkimusaineistosta ilmeni, että ylioppilaiden ”parhaimmisto” hakeutui ennen kaikkea yliopistoon, vaikka samaa ainetta olisi mahdollista opiskella myös ammattikorkeakoulussa (2018, 191). Mikä yliopistotutkinnoista tekee niin houkuttelevia?

Olen haastatellut tätä tutkielmaa varten kymmenen abiturienttia kahdesta helsinkiläisestä korkean keskiarvon lukiosta. Päädyin kahteen korkean arvosanan lukioon muun muassa siksi, että voidaan pitää todennäköisenä, että kyseisten koulujen opiskelijat tähtäävät pitkälle opinnoissaan.

Tutkimuskysymykseni on:

Millä perusteilla abiturientit tekevät valintansa korkeakouluhaussa?

Käsittelen tutkielmassa myös seuraavia kysymyksiä, jotka kietoutuvat vahvasti tutkimuskysymykseen:

1. Millaisia tavoitteita abiturienteilla on?

Opiskelupaikka voidaan nähdä väylänä tai resurssina muiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Tiedyt tavoitteet, kuten ammatit, ovat saavutettavissa ainoastaan tietyn koulutuksen kautta. Toisaalta abstraktit tavoitteet, kuten menestys ja rikkaus, saavat konkreettisempia muotoja ollessaan yhteydessä muihin tulevaisuuden toiveisiin, kuten matkusteluun tai tiettyyn elintason.

2. Miten uudistuneet korkeakouluhaut vaikuttavat abiturienttien valintoihin?

Korkeakouluhakujen uudistuksen vaikutuksista on ollut paljon spekulointia medioissa. Ylen uutisissa (Ahjopalo 21.9.2017) on esitetty, että korkeakouluhakujen muutokset saattavat aiheuttaa hakijoilla kikkailua, kuten ulkomailla opiskelemista välivuosina. Tarkastelen oman aineistoni avulla, millaisia vaikutuksia muutoksilla on ollut abiturienttien toimintaan korkeakouluhaussa ja ovatko nämä muutokset yksi niistä perusteista, jotka abiturientit antavat valinnoilleen.

Olen valinnut kertomuksellisen haastattelutavan. Käytännössä minulla oli haastatteluissa yksi aloituskysymys sekä tarkentavia kysymyksiä. Pyysin haastateltavia kertomaan koulunkäynnistään ja kaikista kouluistaan ja millaista opiskelu oli ollut. Puhuimme myös haastateltavien perheestä, vapaa-ajasta ja tulevaisuuden toiveista. Tavoitteenani on tuottaa kertomuksia muun muassa siitä, mitkä vaiheet ja asiat abit itse ovat kokeneet merkityksellisinä.

Hyödynnän Bourdieun teoreettisia ideoita ja termistöä, kuten pääomia ja habitusta, kuvaamaan yhteiskunnallista kilpailua ja eriarvoisuutta. Käytän analyysissä laadullisen odotusanalyysin keinoja paljastaakseni niitä kulttuurisia odotuksia ja käsikirjoituksia, joihin abit ottavat kantaa kertomuksillaan.

Tämä tutkielma on toteutettu osana Helsingin ja Turun yliopistojen yhteistä PAHE (Privatization and Access to Higher Education)-tutkimusprojektia.

2 Aineisto ja menetelmälliset valinnat

Haastatteluilla tuotettu aineisto

Tämän tutkielman aineistona on yhteensä kymmenen lukio-opiskelijan haastattelua kahdesta eri helsinkiläisestä lukiosta. Haastatteluun on otettu kummastakin lukiosta viisi abiturienttia eli kolmannen tai neljännen vuoden opiskelijaa. Haastattelut toteutettiin syksyllä ja talvella 2017. Kaikki haastateltavat ovat täysi-ikäisiä, joten he pystyivät itse antamaan suostumuksensa tutkimukseen osallistumiselle.

Tutkimukseen valikoituneet lukiot ovat kumpikin vertailuissa hyvin menestyviä ja niihin opiskelemaan pääseminen edellyttää verrattain korkeaa peruskoulun päättötodistuksen keskiarvoa. Alin hyväksytty keskiarvo on ollut molemmissa lukioissa yli 9 silloin, kun haastateltavat ovat aloittaneet lukion. Olen valinnut nämä kaksi korkean keskiarvon lukiota, koska ne tukevat tutkielman teoreettista näkökulmaa eli resurssien ja taustojen tarkastelua. Korkean keskiarvon lukioiden tutkiminen on myös kiinnostavaa esimerkiksi siksi, että ylioppilastutkimuksen merkityksen kasvu korkeakoulujen opiskelijavalinnassa tulee mitä todennäköisimmin nostamaan korkeatasoisten lukioiden suosiota.

Haastatteluaineisto on tuotettu kerronnallisella haastattelutavalla. Haastatteluissa tavoitteena oli antaa haastateltaville mahdollisimman paljon tilaa kertoa kokemuksistaan ohjailematta liikaa. Kerronnallisessa haastattelussa haastattelija kysyy sellaisia kysymyksiä, joihin vastataan kertomuksilla. Haastateltava saa tällöin itse päättää mitä kertoo ja missä järjestyksessä; mitä hän haluaa painottaa sekä mistä kokonaisuus koostuu. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2009, 189). Kertomus määritellään usein esitykseksi vähintään kahdesta tapahtumasta, jotka ovat ajallisesti peräkkäin. Kertomukseen voidaan ajatella kuuluvan oleellisesti myös kokemuksellisuus; millaista oli elää kertomuksen luomassa maailmassa tai epäjärjestyksessä (Hyvärinen 2010, 91–92). Menetelmän tavoitteena on tuottaa aineistoa, jonka avulla voidaan ymmärtää haastateltavan kokemuksia. Kertomuksissaan haastateltava pääsee kertomaan vapaamuotoisesti niistä tilanteista, jotka ovat olleet merkityksellisiä hänen opiskelunsa ja siihen liittyvien valintojen kannalta. Tavoitteena oli tuottaa aineisto, josta selviää tapahtumien suhteita sekä sitä, minkälaisia inhimillisiä syitä haastateltavat liittävät valintoihinsa. Tällä tavalla haastateltavalle annetaan mahdollisuus elää kertomustaan samalla kun hän kertoo sitä.

Haastateltavien etsiminen tapahtui siten, että aluksi molempien koulujen rehtoreihin otettiin yhteyttä ja sovittiin sopivista keinoista koulun opiskelijoiden kontaktoimiseksi. Lopulta haastateltavat saatiin siten, että kävin vierailmassa toisella koululla erään abiryhmän yhteisessä ryhmänvalvojan tapaamisessa ja toisessa koulussa abiturienttien opinto-ohjaajan oppitunnilla. Jaoin jokaiselle kirjallisen tutkimuskutsun, jossa pyydettiin ilmoittamaan mahdollisesta kiinnostuksesta, yhteystiedot, lukio-opintojen aloitusvuosi sekä ikä. Kukin sai raxittaa joko olevansa kiinnostunut tai ettei ole kiinnostunut. Otin myöhemmin yhteyttä niihin abiturientteihin, jotka olivat ilmoittaneet olevansa kiinnostuneita ja täyttäneet yhteystietonsa. En valinnut haastateltavia sukupuolen perusteella. Kaikki vapaaehtoisiksi ilmoittautuneet (n=11) pääsivät haastateltaviksi, lukuun ottamatta yhtä. Halusin haastatteluja lähtökohtaisesti 10 ja katsoin näillä kymmenellä haastattelulla saadun aineiston olevan riittävä, joten jätin haastatteleematta henkilön, joka alkujaan oli jätetty varalle muita nuoremman ikänsä perusteella.

Aineiston tuottaminen on tapahtunut hyvän tutkimusetiikan periaatteiden mukaan. Haastateltavat ovat antaneet suostumuksen haastatteluaineiston käytölle ja säilyttämiselle. Aineistosta on poistettu erisnimet haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi. En ole numeroinut tai muutoin yksilöinyt haastateltavia tähän raporttiin, koska se ei tuo tulkinnoille lisäarvoa ja lisäksi haastateltavien tunnistettavuutta. Haastatteluihin osallistuminen oli haastateltaville vapaaehtoista eikä siitä annettu palkkiota.

Haastateltavien löytämisessä avuksi oli luultavasti muun muassa se, että haastattelut toteutettiin opiskelijoiden omalla koululla päiväsaikaan. Ne olivat kestoaltaan sopivia, jotta abiturientit pystyivät osallistumaan niihin esimerkiksi kesken koulupäivän hyppytunnillaan. Opiskelijat pääsivät myös ”tutustumaan” minuun ennen haastattelua tutkimuskutsun esittämisen yhteydessä, joten se saattoi myös osaltaan helpottaa sekä tutkimuskutsun vastaamista että itse haastatteluun saapumista. Toisessa koulussa abiryhmän luokanvalvoja oli jo hieman kertonut tutkimuksesta etukäteen ennen vierailuani ryhmänvalvojatunnilla.

Kaikki haastattelut toteutettiin hiljaisessa tilassa, jossa ei ollut muita ihmisiä. Haastattelutilat olivat luokkatiloja tai muita opiskelijoiden tai opettajien työtiloja. Toisessa koulussa kaikki haastattelut pidettiin opettajien työhuoneen sivutilassa, joka oli hyvin ahdas ja sitä käytettiin myös varastona, mutta haastateltavat antoivat ymmärtää, ettei sen ahtaus häirinyt heitä. Tila oli heille entuudestaan tuttu opinto-ohjaajan tapaamisista.

Haastattelut sujuivat hyvin. Haastateltavista useat näyttivät hieman jännittämisen merkkejä haastattelun alussa, mutta rentoutuivat nopeasti. Yksi haastateltavista ilmoitti haastattelun jälkeen, että oli jännittänyt haastattelua, mutta oli näin haastattelun jälkeen tyytyväinen siihen, että oli osallistunut, ja haastattelu oli sujunut hänen mielestään mukavasti.

Haastattelujen aluksi kaikille haastateltaville esitettiin sama laajasti avaava kysymys: ”kertoisitko koulunkäynnistäsi ja aiemmista kouluistasi” ja lisäkysymyksenä ”millaista se on ollut ja miten se on sujunut”. Tämä aloitus antoi haastateltavalle mahdollisuuden kertoa vapaassa muodossa ja haluamassaan järjestyksessä itselleen merkityksellisistä vaiheista koulutuspolullaan. Haastateltavien kertoman perusteella oli helppo jatkaa keskustelua jostakin haastateltavan esiin tuomasta seikasta. Vastoin odotuksiani haastateltavat eivät vielä haastattelun alussa ja ensimmäisen avaavan kysymyksen vastauksessaan rohkaistuneet erityisemmin pohdiskelemaan, vaan puhuivat melko tiivistetysti. Kuitenkin alun jännityksen hälvettyä useimmat haastateltavista alkoivat puhua pidempään ja pohdiskelemaan aiheita ääneen odottamatta sitä, että olisin kommentoinut vastauksia. Nyökyttelin päätäni paljon ja katsekontakti toistui usein kaikkien haastattelujen aikana.

Tutkijan positio

Vuorovaikutteisessa haastatteluaineistossa näkyy väistämättä myös tutkijan oma positio. Anna Rastan (2005) mukaan positio-käsitteellä kuvataan asemoitumista sosiaalisissa suhteissa ja siten kulttuurisissa merkityksenantosysteemeissä. Tähän vaikuttavat esimerkiksi ihonväri, ikä ja sukupuoli. Olen parikymppinen yliopisto-opiskelija, jonka vanhemmat ovat korkeasti koulutettuja. Minulla ja haastateltavilla on paljon yhteistä esimerkiksi ihonvärin, kansalaisuuden ja sosioekonomisen taustan vuoksi. Minun ja haastateltavien ikäero ei myöskään ole kovin suuri. Kaikki yllämainitut tekijät saattoivat osaltaan edesauttaa keskustelun luontevuutta haastattelutilanteissa. Haastattelijan ja haastateltavan välinen hierarkia ei korostunut haastattelutilanteissa liikaa, mikä saattoi johtua iästä ja siitä, että olen opiskelija, kuten ovat haastateltavatkin.

Haastateltavilla on odotuksia sen suhteen, millaisia vastauksia haastattelussa heiltä halutaan. Olen pyrkinyt haastattelukysymyksissä olemaan ohjailematta sekä pidättynyt kertomasta yksityiskohtia tutkielman aiheesta. Tästä huolimatta aineistosta käy ilmi, että haastateltavat arvaavat, millaisia odotuksia minulla on. He esimerkiksi ottavat kantaa keskusteluun koulutuksen periytymisestä ja vanhempien painostuksesta, aivan kuin olisin kysynyt sitä heiltä, vaikka en kysynytäkään.

Mikäli olisin toisen maan kansalainen ja saapuisin ulkopuolisena Suomeen haastattelemaan heitä, olisivat heidän vastauksensa olleet varmasti hyvin kuvailevampia ja selittelevämpiä. Aineisto on luotu vuorovaikutuksellisesti ja tämä näkyy esimerkiksi siten, että haastateltavat eivät selittele sellaisia asioita, joiden he uskovat olevan minulle itsestään selviä.

Analyysiperiaatteet

Hyödynnän laadullisia menetelmiä aineistoni analyysissä. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on löytää uusia merkityksiä ja jäsennyksiä, joilla kuvailla ja ymmärtää ympäröivää maailmaa. Toisin kuin määrällinen tutkimus, laadullinen tutkimus ei pyri löytämään tilastollisesti yleistettävää tietoa perusjoukosta. Tarkoitus on silti tuottaa luotettavasti jollain tapaa yleistettävää tietoa tutkimusaiheesta. (Ruusu vuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 10–17).

Teoreettiset ideat ovat osaltaan innoittaneet tähän tutkimusaiheeseen ja kulkevatkin siksi vahvasti mukana aineiston käsittelyssä. Valittu teoreettinen tausta vaikuttaa siihen, millaisesta näkökulmasta lähestyn aineistoa. Teoreettinen viitekehyksen hyödyntäminen kaikissa analyysin vaiheissa onkin osa laadullisia tutkimusmenetelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston kokoaminen ja käsittely tapahtuvat tiiviimmin yhdessä verrattuna määrälliseen tutkimukseen (Ruusuvuori ym. 2010, 11). Salo (2015, 181) kuvailee, että analyysi on ajattelua teorian kanssa. Teoreettiset käsitteet auttavat ajattelutyössä. Kun aineistoa luetaan teorian kanssa, herättävät teoreettiset kehykset sen mukaisten käsitteiden inspiroimia ajatuksia. Mikäli käytettäisiin toisenlaisia teoreettisia kehyksiä, voisi samasta aineistosta tehdä hyvin erilaisia huomioita. Teorian ei voi antaa kuitenkaan ohjata laadullista analyysia niin hallitsevasti, ettei uusille jäsenyksille ja aineiston erityisyydelle jää tilaa. Aineiston analyysin tuloksena on keskustelu aineiston, aiempien tutkimusten ja teoretisointien sekä omien tulkintojen ja jäsenysten kanssa.

Hyödynnän tutkielman teoreettisena taustana muun muassa Bourdieun teoreettisia ajatuksia ja käsitteitä, kuten *kenttä*, *habitus* ja *pääomat*. Teoria ja analyysi ovat tutkielman tekemisessä vuorovaikutuksessa. Teoreettiset ideat ovat ohjanneet työskentelyäni jo haastatteluiden kysymysten asettelussa. Olen kysynyt haastatteluissa esimerkiksi abiturienttien vanhempien koulutuksesta. Kiinnostus vanhempien sosioekonomiseen asemaan kumpuaa koulutuksen periytyvyyttä tarkastelevista teoreettisista ideoista.

Haastatteluilla tuotetun aineiston analyysi tehdään kirjoitetun tekstin varassa ja näin olen ei voida tietää varmasti, mitä haastateltava on ajatellut, tarkoittanut tai tuntenut. Ruusuvuori, Nikander ja Hyvärinen (2010, 10–17) kuvaavat aineistoa tyhjentämättömäksi siten, ettei sitä voida koskaan loppuun asti selvittää ja analysoida. Tutkija ei voi päästä toisen ihmisen päähän sisään, joten voidaan tehdä vain tulkintoja. Tutkija voi tehdä näkyväksi tuottamia tulkintoja kirjoittamalla reflektiivisellä otteella. (Salo 2015). Reflektiivisyydellä tarkoitetaan usein tutkijan ja tutkijaa ympäröivän maailman vaikutuksen tiedostamista tutkimuksen jokaisessa vaiheessa (Högbacka & Aaltonen 2015).

Laadullisen analyysin osatehtävinä voidaan pitää luokittelua, analysointia ja tulkintaa (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 11). Haastatteluilla tuotettuun aineistoon tutustuminen alkoi jo haastattelujen aikana. Ensimmäisten haastattelujen jälkeen huomasi, kuinka osa haastatelluille esitetyistä kysymyksistä selvästi innosti vuorovaikutukseen, kun taas jokin toinen kysymys saattoi lähinnä hämmentää haastateltavaa.

Seuraava työvaihe oli haastatteluäänitteiden litterointi. Pidän myös litterointia työvaiheena, jonka avulla pääsin tutustumaan ja muodostamaan paremman käsityksen siitä, minkälainen aineisto haastatteluilla oli tuotettu. Olen aluksi luokitellut aineistosta tekemiäni havaintoja yhteen. Havaintojen yhdistämisen taustalla on ajatus, että havainnot ovat esimerkkejä niitä yhdistävästä ilmiöstä (Alasuutari 2011). Luokittelun tarkoitus on järjestellä aineistosta tehtyjä havaintoja ja näin tutustua aineistoon tarkemmin. Luokittelussa syntyneet ryhmät eivät ole vielä osa analyysiä. Luokittelu on enemminkin aineiston haltuunottoa tukeva työvaihe (Ruusuvoori ym. 2010, 12). Huolellinen tutustuminen aineistoon taas on edellytys analyysin tekemiselle. Pyrin haastatteluissa käyttämään suurien linjojen käsitteitä, kuten peruskoulu tai lähipiiri, jotta haastateltavien oli mahdollista lähteä johdattamaan aihetta siihen suuntaan kuin kokivat parhaaksi. Luokittelussa erotelen haastatteluista toisaalta sen, mistä suunnasta haastateltava kutakin aihetta lähestyy ja sen, mitä teemoja kertomuksissa on.

Luokittelu auttoi löytämään aineistosta teemoja, jotka kommunikoivat käyttämäni teoreettisen taustan kanssa. Varsinaisessa analyysivaiheessa jäsentelin aineistoa eri tavoin useita kertoja. Rajaukset syntyivät, kun tarkastelin aineistoa teoreettisen taustani näkökulmasta ja karsin muut havainnot reilulla kädellä pois. Päätin lopulta jakaa havainnot kolmen analyysiluvun alle, vaikka lukujen teemat ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa ja risteävät toisiaan.

Havaintoyksikkönä analyysissä toimivat kertomusepisodit. Koulutus ja koulutuspolut ovat täynnä käsikirjoituksia, jotka kumpuavat kulttuurisista odotuksista. Olen hyödyntänyt analyysin apuna odotusanalyysin keinoja paljastaakseni abiturienttien kannanottoja näihin kulttuurisiin odotuksiin. Odotusanalyysi on sisällön analysoinnin tapa, joka lähestyy menetelmällisesti haastattelun vuorovaikutuksen analysointia. Kertomuksien voidaan ajatella rakentuvan aina odotusten luomisesta. Kertomuksen kuulijalla on kertomukseen liittyviä odotuksia. Keskustelutilanteessa kuulija olettaa esimerkiksi, että toisen kertomus on aiheeseen relevantti tai muuten kiinnostava. Haastateltava ei kerro kaikkia tapahtumia ja yksityiskohtia, vaan valikoi kerrottavaksi kohdat, jotka kommentoivat odotuksien puolesta tai vastaan. Kertomuksen analyysissä on siis kyse siitä, että aineistolta kysytään, mihin odotukseen kertoja pyrkii vastaamaan. Haastatteluista koostuvaan aineistoon kuuluu usein myös puhetta siitä, mitä ei tapahtunut ja tällä tavalla kerrotaan odotuksista poikkeavista käännteistä. Saatetaan kertoa myös hypoteettisia kertomuksia, kuten esimerkiksi mitä jostakin tapahtumasta seuraisi. (Hyvärinen 2010, 110–111). Tyypillisiä tapoja kommentoida odotuksia vuorovaikutustilanteissa ovat muun muassa toisto, kielteiset ilmaukset sekä kertomukset siitä, mitä olisi voinut tai pitänyt tapahtua.

Haastateltavat peilaavat jatkuvasti kertomaansa ”normaaliin” tapahtumakulkuun eli siihen, mikä heidän kulttuurissaan olisi odotettavissa oleva käsikirjoitus. Kertomukset rakentuvat siis suhteessa muihin ihmisiin ja yhdessä heidän kanssaan. Kertomukseen vaikuttaa se, miten se on aiemmin kerrottu tai miten sen kaltaisia kertomuksia kyseisessä ympäristössä kerrotaan. (Hyvärinen 2010, 114). Tästä syntyy kulttuurinen käsikirjoitus. Pysin analyysissä huomioimaan sen, miten ja millaisessa ympäristössä ja kontekstissa kertomus on rakentunut. Tässä aineistossa esimerkiksi haastateltavien vertaisryhmä korkean keskiarvon lukiossa vaikuttaa siihen, mitkä tuntuvat normaaleilta odotuksilta haastateltaville. Odotusanalyysi toimii keinona paljastaa näitä ”itsestään selvyiksi”, jotka todellisuudessa ovat vain tietyn ryhmän jakamia odotuksia.

3 Koulutus tasa-arvon ja kilpailun keskiössä -teoreettiset kehykset

Korkeakouluihin hakeminen

Koulutustarjonnan säännöstely sekä tarve opiskelijavalinnoille ovat seurausta kysynnän ja tarjonnan eroista. Hakijoiden kiinnostuksen kohteet eli heidän suunnalta tuleva alakohtainen koulutuksen kysyntä ei vastaa työmarkkinoiden tarpeita. Työmarkkinoiden tarve taas ohjailee koulutustarjontaa. Alakohtainen koulutustarjonta määräytyy sekä kunkin korkeakoulun oman päätöksen että Opetus- ja kulttuuriministeriön ja korkeakoulujen tulossopimusten mukaan. Tulossopimuksissa määritellään alakohtaiset tutkintotavoitteet, jotka perustuvat tavoiteltuun elinkeinorakenteeseen sekä ennakointiin työmarkkinoiden työvoimakysynnän liikkeistä. Korkeakoulu saa rahoitusta suoritetuista tutkinnoista, mutta ei tutkintotavoitteita ylittävältä osalta, mikä osaltaan kannustaa korkeakoulua pysymään tavoitteissa. (OKM 2016b, 7).

Korkeakouluihin eli yliopistoihin sekä ammattikorkeakouluihin haetaan Suomessa yhteishaussa, joka järjestetään kolmesti vuodessa. Keväällä on kaksi hakua ja syksyllä yksi. Yhteishaussa kukin hakija valitsee enintään kuusi koulutusta ja järjestää ne eniten itseään kiinnostavasta vähiten kiinnostavaan. Mikäli opiskelija saa useita opiskelupaikkoja, hänelle tarjotaan ainoastaan yhtä. Hänelle tarjotaan sitä, joka on hänen toiveisiinsa perustuvassa järjestyksessä ylin. Kevään ensimmäinen haku on poikkeus, koska tällöin voi

tulla hyväksytyksi useampaan koulutusohjelmaan. Opiskelija voi ottaa vastaan vain yhden opiskelupaikan lukuvuotta kohden. (Opintopolku).

Suomessa korkeakoulut päättävät itse opiskelijavalintojensa perusteista. Käytäntönä on ollut, että perusteista päätetään vain vuodeksi kerrallaan. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmä antaa suosituksensa korkeakoulujen valintamenettelyjen tueksi. (OKM 2016b, 20). Korkeakoulujen autonomia opiskelijavalinnassa on toisaalta aiheuttanut sen, että erilaisia pääsykokeita ja näiden variaatioita on valtavasti. Suomessa järjestettiin keväällä 2016 yli tuhat erilaista pääsykoetta. Valintakokeiden kirjavuus ja niiden vuosittainen vaihtuminen on ongelmallista hakijoille ja lukioiden henkilökunnalle, joka toisaalta neuvoo hakijoita ja toisaalta suunnittelee järjestettävää opetusta. He eivät voi ennen kuin vuotta aiemmin varmasti tietää, mistä taidoista ja kursseista hakijalle olisi eniten hyötyä tulevassa valinnassa. (OKM 2016b, 32). Pääsykokeiden moninaisuuden kitkeminen on yhtenä syynä sille, että korkeakouluhaun menettelyä on lähdetty uudistamaan.

Ensikertalaisikiintiöiden käyttö on yksi nuorten korkeakouluun siirtymisen sujuvoittamiseen tähtäävistä muutoksista. Ensikertalaisikiintiöt ovat olleet korkeakouluille mahdollisia vuodesta 2014 lähtien ja niistä tuli pakollisia vuonna 2016. Korkeakoulu voi itse päättää kiintiön koosta. (OKM 2016b, 18–19). Ensikertalaisikiintiöksi kutsutaan korkeakouluvalintojen lakisääteistä menettelyä, jolla pyritään edistämään korkeakouluun pyrkivien nopeaa pääsyä opintoihin. Ensikertalaisikiintiö tarkoittaa sitä, että korkeakoulut ovat velvoitettuja ottamaan opiskelijoikseen vuosittain tietyn määrän ensimmäistä kertaa korkeakouluopintoihin pyrkiviä hakijoita. Ensikertalainen tarkoittaa käytännössä hakijaa, jolla ei ole aiempaa Suomen koulutusjärjestelmään kuuluvaa korkeakoulututkintoa. Ensikertalaiseksi lasketaan myös hakija, joka on vastaanottanut opiskelupaikan ennen syksyä 2014. (Opintopolku).

Ensikertalaisikiintiöt saattavat kuitenkin aiheuttaa hakijoissa myös täysin päinvastaista käytöstä, kuin sen tarkoitus on. Yhdestä näkökulmasta korkeakouluun pyrkivän ei kannata ottaa vastaan mitään muuta kuin unelmiensa opiskelupaikkaa, koska tällöin hän menettäisi ensikertaa hakevan etunsa. Jos hän myöhemmin haluaisi hakea uudestaan unelmiensa kohteeseen, hän olisi alilyöntiasemassa ensikertalaisiin nähden. Näin ollen välivuosi on periaatteessa parempi vaihtoehto, kuin opiskeleminen väliaikaisesti toisessa korkeakoulussa.

Ylen Uutisissa (Ahjopalo 21.9.2017) kerrotaan esimerkiksi, että jotkut opiskelijat ovat ratkaisseet tilanteen hakemalla ensin ulkomaille opiskelemaan. Näin he voivat sekä opiskella että säilyttää samalla paremmat mahdollisuudet Suomen korkeakouluhaussa toisena vuonna. Opiskelussa toisessa opiskelupaikassa samalla, kun pyrkii unelmien opiskelupaikkaan, voi olla hakijalle monia hyötyjä. Muut opinnot voivat olla hyödyllistä harjoittelua pääsykokeeseen. Lisäksi opiskelija saa taloudellista tukea opintotukien muodossa. Opiskelu on monien silmissä hyödyllisempää ajankäyttöä verrattuna yhteen tai useampaan välivuoteen.

Varsinkin tietyt alat hyötynevät ensikertalaisikiintiöstä muita enemmän. Kupiainen, Marjanen ja Ouakrim-Soivio (2018, 169) havaitsivat, että vuonna 2009 jopa neljäsosa kemian läsnäolevista opiskelijoista ei suorittanut ainuttakaan opintopistettä. Muilla heidän tarkastelemillaan aloilla näin toimi vain viisi prosenttia tai vähemmän opiskelijoista. Kemia menetti systemaattisesti lisää opiskelijoita aina opintovuosien edetessä. He arvioivat, että osa näistä kemian kadonneista opiskelijoista tähtää todellisuudessa lääketieteelliseen. Ensikertalaisikiintiön myötä tällainen ilmiö katoaa, koska opiskelijat menettäsivät ensikertalaisuuden edun. Näin ollen opintoihin pitäisi uudistuksen myötä vapautua opiskelupaikkoja sellaisille hakijoille, jotka ovat valmiita sitoutumaan ja saattamaan opintonsa loppuun.

Suomalaisten korkeakoulujen valintaperusteiden uudistus etenee porrastetusti. Korkeakouluissa on otettu vuosien 2018 ja 2019 aikana käyttöön opiskelijavalinta, jonka tavoitteena on, ettei se edellytä hakijoilta erillistä valmentautumista. Aiemmin valintoihin on vaikuttanut oppilaitoksesta ja oppiaineesta riippuen esimerkiksi pääsykoe, työkokemus ja aiempien opintojen arvosanat. Uudistuksen myötä korkeakoulut lisäävät todistusvalintoja ja yhtenäistävät opiskelijavalintaa menettelyillä, jotka eivät edellytä hakijalta korkeakoulussa opiskeltavan sisällön hallintaa etukäteen.

Tavoitteena on, että vuoteen 2020 mennessä entistä huomattavasti suurempi osa korkeakoulujen opiskelijavalinnoista tehdään ylioppilas- tai ammatillisten perusopintojen arvosanojen perusteella. Niille, joita ei voida todistusvalinnassa valita, järjestetään valintakokeita. Myös avoimen yliopiston kautta tutkinto-ohjelmiin valittavien määrää on nostettu jopa siten, että heidän osuus voi olla jopa viidesosa valituista. Jotkut lukiot ovat myös pyrkineet edistämään opiskelijoiden sujuvaa siirtymistä korkeakouluun siten, että lukioalaisten on mahdollista suorittaa yliopistokursseja jo lukion aikana (Pölkki 16.1.2018).

Hyvästä ylioppilaskoemenestyksestä on ollut aiemminkin hyötyä monissa hakukohteissa. Hyvistä arvosanoista on voinut saada lähtöpisteitä haussa jo ennen pääsykoetta ja toisaalta joihinkin hakukohteisiin on voinut päästä sisään jo pelkällä ylioppilaskoemenestyksellä. Näin pääsykoe on toiminut ikään kuin toisena mahdollisuutena niille, joiden ylioppilaskokeiden arvosanat eivät riitä hyvin lähtöpisteisiin. Kun toisesta mahdollisuudesta luovutaan, muuttuu hyvä ylioppilaskoemenestys entistäkin tärkeämmäksi.

Valintamenettelymuutosten taustalla on Suomen nykyisen sekä jo aiempien hallitusten halu jouduttaa nuorten opintojen etenemistä ja työelämään siirtymistä. Huoli osuu myös niihin nuoriin, jotka eivät saa opiskelupaikkaa ja ovat näin ollen vaarassa jäädä ”tyhjän päälle” ja toimeettomiksi. Vuonna 2016 vain joka kolmas ylioppilaksi valmistunut jatkoi samana vuonna opintojaan, mutta vuoden päästä jatkoi jo 59 prosenttia (Tilastokeskus 2018). Toisaalta samoja korkeakoulujen aloituspaikkoja hakee joukoittain muitakin, joista osa voi olla jopa suuremmassa riskissä syrjäytyä. Ylen uutisissa raportoitiin, että näitä ei-ensikertalaisia on jopa 60 000 (Seppänen 3.9.2017).

Hallituksen strategisessa ohjelmassa vuodelle 2015 tavoitteena ilmoitetaan esimerkiksi työurien pidentäminen alkupäästä (Valtioneuvoston kanslia (VNK) 2015. 18). Tämä tarkoittaa sitä, että sekä korkeakouluun opiskelemaan pääsemistä että sieltä valmistumista ja työelämään siirtymistä nopeutetaan. Korkeakoulujen valintamenettelyjen uudistaminen on myös kirjattu hallituksen ohjelmaan. Laissa korkeakoulutukseen hakevan kelpoisuus opintoihin riippuu tämän aiemmasta koulutuksesta ja sen kautta saavutetusta osaamistasosta. Näin voidaan siis pitää perusteltuna myös valintakoemenettelyä, joka mittaa toisen asteen koulutuksesta saavutettua osaamistasoa, eikä esimerkiksi jonkin pääsykoekirjan tuntemusta (OKM 2016b. 9).

Uudistuneen menettelyn puolesta puhuu esimerkiksi se, että korkeakoulut tarjoavat entistä laajempia hakukohteita, joissa opiskelija suuntautuu vasta opintojen aloittamisen jälkeen. Korkeakoulujen alat tekevät tiiviimpää yhteistyötä, joten haun hajauttaminen olisi ristiriitaista. Lisäksi sujuvamman opiskelijavalinnan uskotaan tekevän suomalaisista korkeakouluista houkuttelevampia niin suomalaisille kuin ulkomaisillekin opiskelijoille. Uusissa opiskelijavalintaperusteissa, jotka eivät vaihdu vuosittain, on se etu, että hakija tietää jo vuosia etukäteen, mitä kurseja hänen kannattaa valita tulevaa hakua silmällä pitäen. Valintakokeet ovat myös olleet erityisen raskaita sille isolle joukolle hakijoista, jotka samana vuonna päättävät toisen asteen opintonsa. Kun tämä vaihe helpottuu, entistä useampi voi ainakin periaatteessa jatkaa suoraan toiselta asteelta jatko-opintoihin.

(OKM 2016b. 32–33). Vielä ennen lukiokoulutuksen suosion räjähdystä ylioppilastodistus oli suoraan portti jatko-opintoihin. Voidaankin ajatella, että lukiota ollaan asettamassa jälleen vanhaan rooliinsa korkeakoulukelpoisuuden takaajana ja siihen valmistelevana koulutuksena.

Toisaalta, on ollut julkista keskustelua siitä, kärsiikö lukioiden yleissivistävä tarkoitus laajasta oppiaineiden valinnaisuudesta ja ylioppilaskirjoituksiin painottuvasta opiskelusta. Ylioppilaskoemenestys toimii omalla tavallaan palautejärjestelmänä lukiolle kertomalla heidän opiskelijoidensa taitotasosta verrattuna muiden lukioiden opiskelijoihin. Valtakunnallisissa ylioppilaskokeissa painottuvat taidot ohjaavat lukioita painottamaan opetustaan sen mukaisesti, koska he haluavat opiskelijoidensa menestyvän kokeissa ja korkeakouluhaussa. Opiskelijoiden menestys on lukioille myös tärkeä imagon nostattaja varsinkin nyt lukiokoulutuksen merkityksen kasvaessa korkeakouluun haluaville. Lukion opetus ja ylioppilaskokeet ovat siis vuorovaikutuksessa siten, että ylioppilaskokeissa mitataan lukiossa opittua, mutta toisaalta kursseilla painotetaan tietoa ja taitoa, joita lukiolainen tarvitsee ylioppilaskokeessa menestyäkseen.

Ylioppilaskirjoitusten laaja valinnaisuus aiheuttaa toisaalta sen, että opiskelijoiden ei ole pakko opiskella lukiossa laajasti useita eri aineita. Ylioppilaskirjoitusten merkityksen kasvaessa opiskelijoiden onkin järkevää kohdentaa aikaansa ja voimiaan niihin aineisiin, jotka he aikovat kirjoittaa. Oppiaineessa hyvin menestyvät opiskelijat jatkavat todennäköisemmin opintojaan kyseisessä aineessa, kun taas huonosti menestyvät tai peruskoulussa huonosti menestyneet eivät valitse kyseistä oppiainetta tai lopettavat opinnot heti pakollisten kurssien jälkeen. Näin ollen aineen kirjoittavat opiskelijat ovat myös keskimääräisesti hyviä ja motivoituneita opiskelijoita. Tällöin lukio ei saa mitään tietoa siitä, mikä on niiden opiskelijoiden osaamisen taso, jotka eivät ainetta kirjoittaneet, verrattuna esimerkiksi muiden lukioiden opiskelijoihin.

Eräs paljon puhututtanut ongelma uudistuneessa valintamenettelyssä on ylioppilaskokeiden arvosanojen vertailtavuus keskenään ja toisaalta eri oppiaineiden vertailtavuus keskenään. Ylioppilaskokeiden arvosanat jaetaan yksinkertaistaen normaalijakauman mukaisesti eli suunnilleen seuraavanlaisen jaon mukaisesti: 5 % laudatur, 15 % eximia cum laude approbatur, 20 % magna cum laude approbatur, 20 % cum laude approbatur, 20 % lubenter approbatur, 15 % approbatur ja 5 % improbatur (Ylioppilastutkintolautakunta). Tämä tarkoittaa sitä, että yksilön arvosana määräytyy suhteessa siihen, miten muut kirjoittaneet ovat pärjänneet. Eri oppiaineiden kokeet eivät kuitenkaan vastaa toisiinsa laajuudessaan, esimerkiksi pitkän matematiikan koe on oppimäärältään laajempi

kuin lyhyen matikan. Ylioppilaskokeeseen osallistuminen edellyttää eri aineissa eri määrän suoritettuja kursseja. Samaten osallistujien määrä vaihtelee huomattavasti oppiaineiden välillä, esimerkiksi A-kielen eli pitkän oppimäärän englannin kokeen osallistujamäärä on huomattavasti suurempi kuin lyhyen oppimäärän B-ranskan kokeen. Ylioppilastutkinto sallii tällä hetkellä paljon valinnaisuutta kirjoitettavien aineiden suhteen ja tästä aiheutuu se, että ylioppilaskokeiden osallistujamäärä vaihtelee aineittain. Koska valinnaiseen B-ranskan kokeeseen osallistuu pakollisiin kokeisiin, kuten äidinkielen kokeeseen, verrattuna vähemmän opiskelijoita, ovat he myös todennäköisesti motivoituneempia pakollisen aineen tenttijöihin verrattuna.

Periaatteessa toisissa aineissa hyvän arvosanan saaminen on siis vaikeampaa kuin toisissa, koska kaikissa kokeissa ikäluokka ei ole edustavasti edustettuna siten, että arvosanat jakautuisivat normaalikäyrän mukaisesti koko pistehaitarille. Toisissa aineissa kaikki suorittaneet ovat saattaneet saada hyvät pisteet ja siksi kokelas voi saada ”huonon” arvosanan, vaikka hänen pistemääränsä olisi ollut hyvä. Korkeakoulujen ongelma ylioppilaskokeiden arvosanojen pisteyttämisessä onkin siis, miten pisteyttää eri aineista saadut arvosanat oikeudenmukaisesti. Suhteellisen arvosanakäytännön aiheuttamaa viinoutumaa ja sitä kautta ylioppilaskokeiden arvosanojen vertailtavuuden ongelmaa on pyritty korjaamaan SYK-indeksin avulla ja tämä onkin lisännyt selvästi laudaturien määrää joissain oppiaineissa. (Kupiainen ym. 2018, 14; 117; 185).

Uudistuneet hakumenettelyt tarkoittavat myös sitä, että lukiosta tulee entistä merkittävämpi porras korkeakouluhaussa. Hyvämaineiset lukiot houkuttelevat niitä, jotka haluavat menestyä hyvin ylioppilaskokeissa. Osassa lukioista voi jopa suorittaa kätevästi yliopistokursseja jo lukio-opintojen ohella. On siis luultavaa, että tiettyjen lukioiden suosio tulee kasvamaan ja näihin lukioihin opiskelijahaussa tulee olemaan kova kilpailu. On huolestuttavaa, että tämän suuntainen kehitys johtaa automaattisesti siihen, että lukiot ovat eriarvoisessa asemassa keskenään ja näin myös lukioiden opiskelijat joutuvat eriarvoiseen asemaan.

Siinä missä pääsykokeisiin valmentavat kurssit siirtynevät historiaan, abikurssien suosio kasvaa, valmennuskursseja järjestävät yritykset raportoivat Ylen Uutisille (Mäntymaa 20.3.2018). Korkeakouluhakuun valmennusta tarjoavat yritykset eivät siis olekaan ajautumassa automaattisesti taloudelliseen laskuun, vaan ehkä jopa päinvastoin. Valmennuksen tarve suunnataankin nyt aiempaa nuoremmille, kuten lukiolaisille, jotka haluavat parantaa lukiomenestystään tai valmentautua ylioppilaskirjoituksiin. Valmennusta saatavat yhtä lailla tarvita myös yläkoululaiset, jotka tavoittelevat pääsyä korkeatasoiseen

lukioon. Koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoisuuden turvaamiseksi peruskoulutuksen maksuttomuus on ollut ehdotonta, mutta maksulliset valmennuskurssit, jotka olisivat suunnattu jo yläkouluikäisille, veisivät kehitystä toiseen suuntaan. Mikäli maksulliset valmennuskurssit nähdään tulevaisuudessa suorastaan edellytyksenä hyvään lukioon pääsemiselle, asettaa tämä vähävaraisemmat nuoret epätasa-arvoiseen asemaan jatkokoulutushaussa ja siten myös uusintaa yhteiskunnallista epätasa-arvoisuutta.

Korkeakoulutuksen asema ja arvostus

Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden toteutuminen on ollut suomalaisessa koulutuksessa ihanteena jo pitkään, mutta käsitteet ja niiden edistämisen keinot on ymmärretty ja ymmärretään edelleenkin ristiriitaisesti. Suomalaisen koulutuksen kokemat mullistukset edellisellä vuosituhanella ovat siten edelleen tärkeitä huomion kohteita, koska niiden avulla voidaan ymmärtää, miten nykyiseen tilaan on päädytty, ja mistä edelleen koulutuspoliittisessa päätöksenteossa vaikuttavat näkökulmat kumpuavat.

Toisen maailmansodan jälkeen kaupungit alkoivat täytyä ihmisistä Suomen teollistuksessa ja muuttuessa yhä enemmän palveluyhteiskunnaksi. Lapsia syntyi valtavia määriä aiempaan verrattuna ja puutteesta aikanaan kärsineet vanhemmat halusivat taata lapsilleen paremman elämän korkean koulutuksen avulla. Kun aiemmin suuri osa väestöstä oli kouluttamatonta tai pelkän kansakoulun käynnyttä, haluttiin nyt lapsille vähintäänkin ammatillinen koulutus. Usko koulutukseen oli huipussaan eli vanhemmat uskoivat koulutuksen olevan suora väylä parempaan yhteiskunnalliseen asemaan. (Antikainen, Rinne & Koski 2013, 107–110).

Suurten ikäluokkien tullessa kouluikään rinnakkain toimivat kansa- ja oppikoulut täyttyivät oppilaista. Rinnakkain toimivissa oppilaitoksissa oli käytännössä omat koulutusväylänsä rahvaalle kansanopetuksessa sekä yläluokkien jälkeläisille, joita valmisteltiin yliopistoa varten. Rinnakkaiskoulujärjestelmän taustalla olevaa tasa-arvokäsitystä voidaan luonnehtia konservatiiviseksi (Kalalahti & Varjo 2012). Tähän näkemykseen kuuluu yksilöiden välisten erojen ja eriarvoisuuden hyväksyminen luonnollisena. Kaikilla on muodollisesti samat mahdollisuudet, mutta esimerkiksi taloudelliseen asemaan liittyviä esteitä koulunkäynnille ei kompensoida.

Rinnakkaiskoulujärjestelmän ongelmaksi tunnistettiin muun muassa se, että ison kansanosan koulutien päättyessä kansakouluun jäi iso osa mahdollisesta ”potentiaalista” ja

osaamisesta hyödyntämättä. Tätä haluttiin parantaa siten, että purettiin maantieteellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia esteitä, jolloin yksilöillä on mahdollisuus edetä lahjakkuutensa mukaisesti. (Kalalahti & Varjo 2012, 43.)

1970-luvun lopulla jo suurempi osuus kuin puolet ikäluokasta aloitti lukion. (Antikainen ym. 2013, 107–110). Kansa- ja oppikouluista siirryttiin yhdeksänvuotiseen yhteinäiskoulujärjestelmään, jonka myötä tuli koko kansan kattava peruskoulu. Yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymisen taustalla oli liberaali käsitys tasa-arvosta. Peruskoulujärjestelmään siirtyminen toi aiempaa vahvemmin yhteen koulutusjärjestelmän ja yhteiskuntapolitiikan, koska muutoksen lähtökohtana oli yhteiskunnallisen eriarvoisuuden taltuttaminen. Esiintyi myös hyvinvointiliberalistisia tulkintoja, joiden mukaisesti tasa-arvon edistämiseksi heikompia opiskeluolosuhteita tulee kompensoida esimerkiksi tukiopetuksella. Liberaalin tasa-arvokäsityksen mukanaan tuomista uudistuksista huolimatta erilaisten kykyjen erilaiselle huomioimiselle koettiin yhä olevan tarvetta ja sitä toteutettiin yhteisen peruskoulun sisällä esimerkiksi tasokurssien muodossa. Tämä tarkoitti käytännössä eritasoisia ryhmiä, joista osa ei oikeuttanut jatko-opintoihin. Tasokurssit poistettiin vuonna 1985, jolloin koko kansan voidaan ajatella siirtyneen peruskoulujärjestelmään. (Kalalahti & Varjo 2012, 45–47).

Korkeakoulupaikkoja lisättiin laajasti 1960- ja 1970-luvuilla, jotta valtaisesti kasvava ylioppilaiden joukko oltaisiin saatu korkeakouluopintojen pariin. Nämäkään toimet eivät riittäneet ja alettiin jo huolestua työpaikkojen riittämisestä kaikille näille korkeasti koulutetuille. Korkeakoulujen laajenemista yritettiin hallita. Huolta aiheutti myös se, että teoreettisen yliopistokoulutuksen nähtiin vievän liikaa nuorten kiinnostusta käytännönläheisemmiltä aloilta. Ammatillisen koulutuksen vetovoimaa yritettiin lisätä niin keskiasteen koulutuksen vaiheessa oleville opiskelijoille kuin myös valmistuneille ylioppilaille seuraavana vaiheena. (Antikainen ym. 2013, 110–113).

Tähän aikaan yliopisto-opintojen merkityksen voidaan ajatella muuttuneen, koska se ei ollut enää aiempaan tapansa vain harvojen yhteiskunnan yläluokan edustajien etuoikeutettu polku korkeisiin virkoihin. 1980-luvulla avattiin ylioppilaspohjaisia aloituspaikkoja ammattikoulutukseen ja yliopistoihin avattiin paikkoja myös opiskelijoille ilman ylioppilastutkintoa. (Antikainen ym. 2013, 110–113).

1990-luvulla yksilön oikeuksia korostava konservatiivisen tasa-arvon puhe nousi jälleen koulutuspolitiikan pinnalle. Yksilöllisten lahjakkuuksien kykyjen valjastamista käyttöön ja samalla yksilöiden oikeutta valinnanmahdollisuuksiin peruskoulun aikana on nostettu

esille (Kalalahti & Varjo 2012, 51). Samoihin aikoihin voidaan ajatella alkaneen uusi murros siinä, millaisena laitoksena myös yliopisto on Suomessa mielletty. Tämä vauhdilla kansoittuva laitos on haluttu yhdistää vahvaksi osaksi Suomen elinkeinoelämää.

Vuonna 2005 yliopistolakiin lisättiin maininta, joka edellyttää yliopistoja lisäämään tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallisen vaikutusta. Siirtymä on näkynyt esimerkiksi yliopistojen hallinnossa ja rahoituksessa. Vuonna 2005 säädettiin, että yliopistojen hallituksissa täytyy olla vähintään yksi yliopiston ulkopuolinen jäsen. Aiemmin yliopistot kuuluivat valtion budjettitalouteen, mutta vuoden 2007 lakimuutoksesta lähtien yliopistoilla on ollut oikeus olla tämän rahoituksen ulkopuolista omaisuutta. Jo pääministeri Vanhasen hallituksen ohjelmassa oli viitteitä korkeakoulujen alueellisen osaamisen vahvistamisesta ja hallituksen strategisessa ohjelmassa 2011 tavoitteena on jo selvästi korkeakoulujen profiloitumisen edistäminen kunkin vahvuusalueen mukaisesti (VNK 2011, 34).

Vuonna 2010 astui voimaan useita perustavia muutoksia sisältävä yliopistouudistus. Uudistuksessa yliopistojen hallinnollista autonomiaa lisättiin siten, että yliopistoille annettiin enemmän mahdollisuuksia painottaa toimintaansa ja rahoitustaan tiettyihin tutkimuskohteisiin tai aloille, ja rahoittaa toimintaansa useammilla tavoilla. Käytännössä tällä pyrittiin muun muassa siihen, että tutkimustyöllä voitaisiin vastata paremmin kansainväliseen kysyntään ja yliopistot voisivat profiloitua haluamaansa suuntaan ja erottua näin edukseen. Yliopistojen perustehtävä toimia sivistysyliopistoina oli tarkoitus kuitenkin säilyä ennallaan. (OKM 2016a, 15–16).

Pääministeri Sipilän hallituksen ohjelmassa tavoitteiksi ilmoitetaan muun muassa, että tutkimustuloksia kaupallistetaan tehokkaammin ja korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyötä vahvistetaan (VNK 2015, 18). Yliopistojen vapaus profiloitua ja suunnata tutkimustaan ja varoja niille aloille, joilla on kaupallista kysyntää kansainvälisesti, aiheuttaa kuitenkin väistämättä sen, että muilta, ei kaupallisesti kiinnostavilta, aloilta ohjataan rahoitusta pois. Toisin sanoen siis rahoitusta on vaikeampi saada tutkimuksille, joita ei voida kaupallisessa mielessä hyödyntää. Tutkimustyön painottuminen vain tietyille aloille aiheuttaa huolen muiden tieteenalojen näivettymisestä ja yliopiston sivistystyötehtävän vaihtumisesta pelkästään kaupallisia intressejä ajavaksi. Samanlaista kehitystä yliopistojen luonteessa on tapahtunut ympäri maailmaa ja puhetta on ollut jopa esimerkiksi ”yrittäjäyliopistoista” ja ”McDonalds-yliopistoista”. Näillä nimityksillä viitataan siihen, että yliopistojen asema yhteiskunnassa on muuttunut, jolloin myös niiden toiminta ja tarkoitus

ovat muuttuneet sen mukaisesti (Antikainen ym. 2013, 113). Kysymykset siitä, onko yliopiston tehtävä lisätä tutkimuksilla saatavaa tietoa vai edistää valtion kilpailukykyä, ja toisaalta, sulkevatko nämä toisensa pois, ovat olennaisia yliopistojen profiloitumisen edetessä.

Luokkien kilpailu Bourdieun mukaan

Bourdieu on esittänyt kirjoituksissaan ajatuksia siitä, miten koulutuslaitos osaltaan uusintaa yhteiskunnallisia valtasuhteita. Hänen mukaansa koulutuslaitos sulkee reitin yhteiskunnan valta-asemiin niiltä, joilla ei ole riittävästi kotoa saatuja resursseja. Tämä ei tapahdu kuitenkaan yksioikoisena syy-seuraussuhteena.

Resurssia tai ominaisuutta kuvataan Bourdieun teoksissa pääomaksi. Yksilö voi saada osan pääomistaan jo nuorena perheeltään esimerkiksi kasvatuksen, vaurauden ja sosiaalisten suhteiden kautta. Pääomien päätyyppejä ovat taloudellinen ja symbolinen pääoma, jotka jakautuvat useisiin alalajeihin. Taloudellista pääomaa ovat esimerkiksi raha ja omaisuus. Symbolisen pääoman lajeihin kuuluvat kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma. Sosiaalista pääomaa on esimerkiksi suhteet työelämään. Kulttuurisen pääoman olomuotoja ovat ruumiillistunut, objektivoitunut ja institutionalisoitunut pääoma. Ruumiillistunut pääoma ohjaa yksilön toimintaa sisältäpäin ja siihen kuuluvat ne tavat ja merkityksenannot, jotka yksilö on sisäistänyt. Objektivoitunut pääoma voi olla erilaisia osaamisesta ja luovuudesta syntyneitä tuotoksia, esimerkiksi taideteoksia. Institutionalisoitunut pääoma tarkoittaa esimerkiksi todistuksia ja tutkintoja. (Liljander 2012, 143).

Kenttää kuvaillaan Bourdieun tuotannossa sosiaalisesti rakentuneeksi tilaksi, jossa ihmiset toimivat. Yksilöt toimivat kentällä muuttaakseen tai säilyttääkseen sen rajoja tai rakenteita, riippuen heidän asemastaan. Tietyllä kentällä tietyt pääomat ovat arvokkaita, joten kentällä käydään kisaa näistä pääomista. Ne, joilla on runsaasti tarvittavaa pääomaa pitävät hallitsevaa asemaa kentällä ja toimivat säilyttääkseen kentän rakenteen ja valtajärjestelmän itselleen suosiollisena. Bourdieun mukaan myös ne, joilla ei ole runsaasti pääomaa tai valtaa kentällä, haluavat säilyttää ja toimia kentän sääntöjen mukaisesti ainakin siinä määrin, että itse kenttä pitää arvonsa. Vaikka he yrittävät järkyttää valtasapainoa edetäkseen, kentän täytyy olla olemassa, jotta he voivat edetä sillä. Kenttien välinen horisontaalinen liikkuminen on myös mahdollista. Kenttien välinen liikkuminen voi vaatia yhden pääoman muuttamista toiseksi pääomaksi, jolla on arvoa seuraavalla kentällä. (Liljander 2012, 143–145).

Yksilön toimintaa kentällä ohjaa hänen habituksensa. Habitus tarkoittaa yksilön omaksumia käyttäytymistä ohjaavia puitteita, jotka ovat rakentuneet esimerkiksi tietyn yhteiskuntakerrostuman kulttuurista. Habitus on jokseenkin pysyvä, mutta itseään korjaava. Yhteiskunnan ”eliittikulttuuriin” perehtyneet ovat koulutuksen kautta omaksuneet tietynlaisen habituksen, johon kuuluu kielellisiä valmiuksia, suhtautumistapoja ja niin sanottu ”käytännöntaju” siitä, millaisia valintoja kannattaa tehdä. Koska eliitti ja koulutuslaitos Bourdieun mukaan jakavat saman kulttuurin, tästä muodostuu ikään kuin ainoa kulttuuri. Näin vanhemmat, jotka ovat korkeasti koulutettuja, tekevät tiedostamattomia ja tiedostettuja valintoja lastensa koulutuksesta ja ohjaavat näin jälkikasvunsa eliittikulttuurin näkökulmasta kannattaviin kouluihin ja opintoihin. (Liljander 2012, 145–147). Vanhempien kulttuurista pääomaa eli asenteita, tapoja toimia ja hiljaista tietoa yhteiskunnasta, siirtyy lapsille osana heidän kasvuunsa kuuluvaa sosialisointiprosessia. Kulttuurisen pääoman periytyvyys näyttäytyy esimerkiksi lapsen kognitiivisina taitoina, kuten taitona ymmärtää symboleja (Rytkönen 2015, 111). Työssä ja vapaalla käytettävä aika kuvastaa myös henkilön pääomaa. Ajankäytön tavat ovat resursseja, jotka voivat vaikuttaa työllistymiseen. Työelämä arvostaa toisia ajanviettotapoja enemmän kuin toisia. (Oinas, Anttila & Nätti 2010).

Bourdieun mukaan yhteiskunnalliset valta-asetelmat uusiutuvat symbolisen väkivallan kautta. Symbolista väkivaltaa on vaikea havaita, koska se tarkoittaa muun muassa ajattelutapaa, joka sulkee vaihtoehdot pois. Koululaitos syyllistyy Bourdieun mukaan symboliseen väkivaltaan siksi, että se oikeuttaa tietynlaisen habituksen, kun taas muunlainen habitus torjutaan. Koululaitoksen hyväksymään habitukseen kuuluvat muun muassa sellaiset kielelliset valmiudet, tyyli ja tavat, jotka ovat eliitille tyypilliset. Arvosanajärjestelmä, joka olevinaan mittaa yksilöllistä älykkyyttä ja lahjakkuutta, mittaa todellisuudessa sosiaalisia ja kulttuurisia eroja. (Liljander 2012, 146–147).

Yhteiskuntaluokat nykypäivän Suomessa

Nykyisessä Suomessa, sosiaalisen median ja tietoteknisen kasvun aikakaudella, yhteiskunnallisen valta-aseman saavuttaminen ei ole mikään yksioikoinen prosessi. Voidaan kyseenalaistaa, ovatko yhteiskunnan valta-asetat korkeasti koulutetuilla ja oikeastaan, mikä edes on yhteiskunnallinen valta-asema. Monella runsasta medianäkyvyyttä nauttivalla artistilla voi olla huomattavasti enemmän valtaa esimerkiksi tavallisten suomalaisten kulutuskäyttäytymiseen kuin esimerkiksi poliitikolla. Siinä missä aiemmin yliopistokoulutus toimi Suomessa työn takeena, ei maisterin tutkinto ole nykyään harvainen tai

edes takuu töiden saamiselle. Sen sijaan esimerkiksi tietotekniikan tai sisällöntuotannon osaja, kuten tubettaja eli YouTube-alustalla sisältöä julkaiseva tekijä, voi ilman tutkin-toakin edetä urallaan korkeaan asemaan hyvin nopeasti alan kovan kysynnän vuoksi. Yrittäjyyden imagoon kuuluu vapaus tehdä sitä mistä tykkää, mikä on aineistossanikin nuorien toiveena. Voidaan siis miettiä, voisivatko esimerkiksi pienyrittäjät olla nuorten silmissä yhteiskunnallisessa valta-asemassa. Yrittäjyys ei kuitenkaan ole varma tie taloudellisen pääoman kerryttämisessä, esimerkiksi vuonna 2000 Suomen köyhimpiin naisiin kuului enemmän yrittäjiä kuin rikkaimpiin naisiin (Erola 2010c).

Yhteiskuntaluokkien käsitteen käyttö on tauon jälkeen saanut tuulta alleen suomalaisella tutkimuskentällä varsinkin Järvisen ja Kolben *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa* teoksen julkaisun jälkeen vuonna 2007 (Erola 2010a). Yhteiskuntaluokilla kuvataan yleensä hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden jakautumista yhteiskunnassa. Perustana luokkiin ryhmittelylle ovat usein eri ammattiryhmät ja muina perusteina voivat olla esimerkiksi tietyt kulttuuriset tekijät tai asuinalue. Roos ja Rahkonen (1985) kuvaavat suomalaisen yhteiskunnan uuteen keskiluokkaan kuuluvia henkilöitä kaupungissa asuviksi, korkeakoulutetuiksi ylemmiksi toimihenkilöiksi. Kolben (2010, 8) mukaan nykyinen työväenluokkaisuus taas tuotetaan matalapalkkaisilla sekä naisvaltaisilla aloilla, kuten teollisuudessa sekä hoiva- ja palvelualalla.

Erola (2010a) havaitsi tutkimuksissaan, että suuri osa suomalaisista sijoittaa itsensä johonkin yhteiskuntaluokkaan, mutta luokat eivät vastaa välttämättä sitä luokkaa, johon heidät ammattinsa puolesta voitaisiin lukea. Tutkittaville annettiin vaihtoehtoiksi yläluokka, ylempi ja alempi keskiluokka, työläinen, muu luokka tai ei mikään luokka. Erolan mukaan jokapäiväinen käsitys yhteiskuntaluokista sisältää niin luokka-aseman syyt ja seurauksetkin, esimerkiksi koulutus, kyvyt, perhetausta, erilaiset resurssit ja käyttäytyminen. Erola argumentoi, että 2000-luvun Suomessa yhteiskuntaluokat ovat subjektiivisesti koettuja. Laura Kolben (2010, 9) mukaan nykyään luokan kokemisen sijaan koetaan "identiteettejä". Näihin kokemuksiin vaikuttavat taustan lisäksi globalisaation tuomat ilmiöt ja haasteet sekä ympäristöasiat.

Tuloerot yhteiskuntaluokkien välillä ovat kasvaneet 1990-luvulta alkaen ja eniten tulotaso on noussut korkeimmalla professioluokalla (Erola 2010b). Vuonna 2012 Suomen väestöstä yli miljoona oli korkeakoulutettuja, mutta 2010-luvulla koulutusrakenteen muutos on odotetusti hidastunut. Entistä suurempi osa korkeakoulutetuista on vähintään ylem-

män korkeakoulututkinnon suorittaneita. Keskimääräinen koulutuksen pituus on kasvanut, vaikkakin koulutusvuodet jakautuvat aiempaa pienemmälle ryhmälle ikäluokasta. (Kalenius 2014).

Koulutusta pidetään sosiologisessa tutkimuksessa merkittävänä yksittäisenä sosiaalisen aseman periytyvyyteen vaikuttavana tekijänä. Vanhempien koulutuksen primaarivaikutukseksi kuvaillaan sitä, että korkeasti koulutettujen vanhempien lapset pärjäävät koulussa paremmin. Sekundaarivaikutuksella viitataan siihen, että korkeasti koulutettujen vanhempien jälkeläiset jatkavat todennäköisemmin opintojaan pidemmälle kuin muut yhtä hyvin arvosanoissaan pärjänneet opiskelutoverinsa. (Härkönen 2010). Primaarivaikutusta voidaan selittää Bourdieun teoreettisin ideoin resursseilla. Lapset ovat saattaneet saada vanhemmiltaan niin tukiopetusta, materiaaleja kuin kognitiivisia taitoja ja koulu maailman kulttuurin tuntemusta. Sekundaarivaikutusta taas voidaan selittää toisaalta tuloeroilla, mutta toisaalta myös rationaalisen valinnan teorioilla. Näiden teorioiden mukaan yksilö pyrkii maksimoimaan elinikäiset tulonsa ja korkean koulutuksen ollessa yhteydessä korkeaan tulotasoon, on koulutukseen investoiminen rationaalista.

Suhteellisen riskiaversion teorian näkökulmasta taas koulutuksesta tehtävissä päätöksissä painotetaan sosiaalisen vajoamisen välttämistä (Härkönen 2010). Tämä tarkoittaa sitä, että lasten halutaan saavuttavan vähintään vanhempiensa yhteiskunnallinen luokka tai hierarkiassa korkeampi luokka. Pelko keskiluokasta putoamisesta on näkynyt suomalaisessa kontekstissa esimerkiksi Sonja Kosusen (2013) kouluvalintaa koskevissa tutkimuksissa. Naumanen ja Silvennoinen (2010) huomauttavat, että korkeimmista yhteiskuntaluokista on epätodennäköistä päätyä alimpiin yhteiskuntaluokkiin, vaikka ei olisi koulutusta. Kouluttautumattomat alempien yhteiskuntaluokkien edustajat taas päätyvät yli 60-prosenttisesti alimpiin luokkiin. Pysyminen lapsuudenkodin luokka-asemassa on todennäköisempää kuin kiipeäminen, samalla kun kaikista ylimpään luokkaan sijoittuvat todennäköisimmin ylimpien luokkien jälkeläiset.

Heikki Silvennoisen (Naumanen & Silvennoinen 2010, 77) mukaan koulu itseasiassa mittaa yksilön kyvykkyyden sijaan yhteiskuntaluokalle tyypillistä koulukestävyyttä. Koulu maailman kannalta puutteellisemmat valmiudet kouluun mennessä ennakoivat koulutien päättämistä aikaisemmassa vaiheessa. Näin ollen siis luokkakohtaiset erot kulttuurisessa, sosiaalisessa ja taloudellisissa resursseissa vaikuttavat lopulta yksilöiden koulutaipaleen pituuteen ja opintomenestykseen. Huonosta pärjäämisestä kertova palaute

ja arvostelu saavat opiskelijat sekä heidän vanhempansa alentamaan myös omia odotuksiaan ja vetäytymään kilpailusta korkeita arvosanoja vaativista koulutuspaikoista. Näin arviointimenetelmä osaltaan uudistaa ylisukupolvista luokkajakoa.

Oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämisen keinoissa ja keskustelussa elää edelleen erilaiset tulkinnat termeistä oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. Uusliberalistiseksi oikeudenmukaisuuden tulkinnoissa korostuu yksilön oikeus saada tukea lahjakkuudelleen ja valita toisistaan erottuvia vaihtoehtoja, esimerkiksi painotettua opetusta. Toisaalta tällaisten yksilöllisten valinnanmahdollisuuksien toteuttaminen aiheuttaa samalla epätasa-arvoisuutta mahdollisuuksien tasa-arvossa. Mahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan yhtäläisiä koulutusmahdollisuuksia kaikille riippumatta varallisuudesta, sukupuolesta, sosiaalisesta taustasta tai asuinpaikasta (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo 2009). Erot perheen resursseissa, kuten kulttuurisissa resursseissa eli eliittikulttuuriin perehtyneisyydessä, ovat yhteydessä siihen, millä todennäköisyydellä nuori päätyy yliopistoon ammatillisen koulutuksen sijaan. Voidaan siis sanoa, että mahdollisuuksien tasa-arvoon vaikuttavat useat tekijät, vaikka kaikilla olisikin muodollisesti yhtäläiset mahdollisuudet pyrkiä haluamiinsa toisen asteen opintoihin.

4 Koulun kestävä habitus

Olen jakanut analyysini seuraaviin kolmeen lukuun. Ensimmäisessä analyysiluvussa 4 tarkastelen sitä, miten abien perhetausta ja lapsuuden elintaso vaikuttavat kokemuksiin koulumaailmasta ja omista mahdollisuuksista opiskelijana. Analyysiluvussa 5 kuvailen abien tavoitteita ja niiden yhteyttä kulttuuriin odotuksiin eli käsikirjoituksiin siitä, miten opintopolun kuuluisi edetä. Viimeisessä analyysiluvussa 6 tarkastelen, kuinka oppilaitokset ja koulutuskokemukset osaltaan ohjailevat abiturienteja valinnoissaan.

Kutsun haastateltaviani seuraavissa kappaleissa abiturienteiksi, abeiksi tai haastateltaviksi. Viittaan näin ollen näillä termeillä tämän tutkielman abeihin, enkä abiturientteihin yleisesti. Aineistolainaukset ovat kirjoitettu *kursiivilla*. Merkintä (--) viittaa siihen, että aineistokatkelmasta on poistettu osia.

Opittu elintaso

Aineisto antaa tukea sille, että hyväksi koettu elämä lapsuuden kodissa saa haastatellut tavoittelemaan samaa elämäntyyliä tulevaisuudessa. Aineistossa kuvaillaan, että toiveena on tulevaisuudessa elää samanlaista elämää kuin nytkin perheen kanssa. Tähän tulevaisuuden kuvaan liittyy läheisyys perheenjäseniin, mutta myös se elintaso, joka yhdistetään lapsuuteen.

Kyl mä vaan jotenki tykkään olla täällä, minusta hyvä tunnelma ja sillee, ehkä kuttää on nii tuttua mulle, tuntuu tosi luonnolliselta, sillee kodilta.

Kotoisuus tulee siis asioista, kuten tunnelmasta, joka on koettu hyväksi aiemmassa elämässä. Vitsailevalla äänensävyllä todetaan, että haastateltavalla ei ole tarvetta elää erilailla kuin omien vanhempien.

kyl mä niinku tulevaisuudesta haluisin just et mun elämä ois semmosta niinku mitä mä oon nytki eläny mun perheen kaa. Et mä en haluu mitää semmosia et nyt ku mä muutan pois kotoa ni teen kaiken eri tavalla ku mun vanhemmat.

Toisin sanoen on täysin hyväksyttävää elää samalla lailla kuin omat vanhemmat. Naureskelu uhmakkaalle asenteelle kertonee siitä, että omien vanhempien elämäntyylin hylkiminen tai yleisesti uhmakkuus vanhempia kohtaan tuntuu haastateltavalle huvittavalta. Abit kuvaavatkin suhteitaan vanhempiinsa pääasiassa hyvin lämpimiksi. Tällainen puhe kertoo siitä, että he ovat niin tyytyväisiä tähänastiseen elintasoonsa, että siitä pois pyristeleminen tuntuu naurettavalta. Kertomuksissa tavoitellaan sekä menestystä että samanlaista elämää kuin vanhemmilla. Siitä voidaan päätellä, että vanhemmat ovat haastateltavien silmissä menestyneitä. Lieneekin tyypillisempää, että mikäli haluaa tehdä asiat eri tavalla kuin omat vanhemmat, haluaa tehdä asiat vanhempiaan paremmin.

Toisaalta kaikki haastateltavat eivät kuvaa perhetaustaansa yhtä idyllisesti. He vertaavat itseään vanhempiensa menestykseen siten, että toteavat olevansa tyytyväisiä, että itsellä on mennyt hyvin koulussa. Myös sisaruksiin vertailu näkyy esimerkiksi siten, että todetaan olevan hienoa, että itse on päässyt hyvään lukioon, kun veli ei päässyt.

Perheen kulttuuriset ja taloudelliset pääomat näyttävät kertomuksissa nuoren omissa sekä perheen yhteisissä harrastuksissa ja vapaa-ajan vieton tavoissa. Kertomuksissa menneiden ja nykyisten harrastusten laatu on hyvin moninaista ja niiden määrä on suuri.

Lukuisat nuoruuden harrastukset kertovat siitä, että on ollut mahdollisuus kokeilla monenlaisia harrastuksia aina ilmaisesta koulun näytelmäkerhosta kalliimpaankin harrastukseen, kuten purjehdukseen, soittotunteihin tai urheilulajeihin. Perheiden yhteisiin harrastuksiin kuuluu esimerkiksi ravintoiloissa käyminen ja matkustelu. Vanhempien sosiaaliset yhteydet ovat eduksi myös esimerkiksi siten, että vanhempien työpaikalle on voinut päästä kesätöihin. Vanhempien tarjoamien resurssien laajuus lienee myös vanhemmille itselleen osittain tiedostamatonta. Aineistossa kuvaillaan, että vanhempien hyllyt notkuvat klassikkokirjoja, mutta niitä ei ole välttämättä esitelty tai suositeltu lapsille. Kirjallisuuden suosittelevina ovat toimineet pääasiassa äidinkielenopettajat.

Haastateltavat mainitsevat saaneensa rahallista tukea läheisiltään opintoihinsa kertoen vanhempien kustantaneen heille oppikirjat. Perheen varakkuus näyttäytyy ennen kaikkea haastateltavien kertomuksissa vapaa-ajan viettämisessä ja harrastuksissa. Varakkuudesta ei juurikaan puhuta konkreettisesti opiskelua tukevana tekijänä muutoin kuin oppikirjojen ja mahdollisen valmennuskurssin kustantamisen muodossa. Tätä voidaan pitää myös suomalaisen koulujärjestelmän ansiona, sillä peruskoulu ja lukio ovat ruokailua myöten maksuttomia. Sen sijaan oppikirjat joutuu toisen asteen koulutuksessa kustantamaan itse ja vanhempien kykenevyys kustantaa oppikirjat on suuri apu opiskelulle. Nuorisobarometrin 2017 mukaan 10 prosenttia nuorista kertoo rahanpuutteen olleen erittäin tai melko paljon opintojen keskeyttämisen taustalla. Tämä kokemus taas oli barometrin mukaan vahvasti yhteydessä lapsuudenkodin taloudelliseen tilanteeseen. (Pekkarinen & Myllyniemi 2017, 46).

Puhuttaessa kotoa saaduista valmiuksista ja tuesta nuoret kertovat voivansa luottaa siihen, että vanhemmat neuvovat ja auttavat aina tarvittaessa. Luottamus siihen, että aina on joku joka neuvoo ja auttaa, antaa nuorelle turvaa ja mahdollistaa myös riskien ottamista.

--äidilthä tulee niinku tosi monia asioita et, neuvoo kaikessa. Ja sitte voi aina niinku luottaa tavallaan siihen että äiti on se viimeinen, et jos mistää muualt ei saa tietoa ni sitte äiti on ainaki siellä auttamassa.

Mikäli nuori tulee esimerkiksi hyvin köyhästä perheestä, ei ole ollenkaan varmaa, että vanhemmat pystyisivät aina kaikissa tilanteissa auttamaan, esimerkiksi taloudellisissa vaikeuksissa. Luottamus siihen, että vanhemmat osaavat aina neuvoa, kertoo perheen hyvistä kulttuurisista resursseista ja pääsystä tietolähteille. Fabian Pfefferin (2008, 556) 20 eri maata kattaneen tutkimuksen mukaan erityisesti koulutusjärjestelmissä, joissa on

monihaaraisia ja ”umpikujia” sisältäviä koulutusmahdollisuuksia, vanhempien resursseilla eli taidoilla navigoida ja opastaa lapsensa mahdollisuuksien keskellä, on suuri merkitys. Tällainen järjestelmä asettaa hakijat eriarvoiseen asemaan varsinkin, mikäli umpikujia ilmaantuu jo aikaisessa vaiheessa opintopolulla. Myös aineistossani puhutaan siitä, että useiden jatko-opintovaihtoehtojen seassa navigointi on haasteellista, vaikka opiskelija olisikin jo täysi-ikäinen ja vaikka tarvittava tieto on ainakin näennäisesti kaikkien saatavilla internetissä. Konkreettinen esimerkki sisäpiirin tiedosta on, että vanhemmat ovat neuvoneet abeja jo nyt yliopistojen sivuaineiden valinnassa. Korkeakoulujen opetustarjonnan ja toiminnan tuntemus kielii vanhempien korkeasta koulutuksesta.

Perheen ja ystävien osaaminen ja tiedot ovat olleet myös konkreettisena tukena opinnoissa. Haastateltavien mukaan motivaation ylläpitäminen varsinkin haastavissa opinnoissa on vaikeaa, jos jumiutuu hankaliin tehtäviin ja ei pääse eteenpäin. Tällaisissa tilanteissa tukiverkostot mahdollistavat mielekkään opiskelun. Abit kuvailevat, että kiinnostus tiettyihin aineisiin johtuu myös siitä, että niissä on aina saanut apua. Avun saaminen on auttanut saamaan myös onnistumisen kokemuksia opinnoissa ja siten innostanut opiskelemaan kyseistä ainetta. Diane Reay (1998) on tutkinut äitien osallistumista lastensa peruskoulun käyntiin Lontoossa ja huomasi, että äitien omat kokemukset koulunkäynnistä vaikuttivat siihen, miten he osallistuivat lastensa koulunkäynnin tukemiseen. Erityisesti keskiluokkaiset äidit kertoivat auttavansa lapsiansa opinnoissa samalla tavoin kuin heidän omat äitinsä olivat auttaneet heitä. Tämä tuntui heille normaalilta ja he saattoivat pitää sitä itsestäänselvyytenä. Sen sijaan työväenluokkaisten äitien kertomuksissa näkyi työskentely heidän omien huonojen koulutuskokemuksiensa ylittämiseksi ja näin heidän antama panos lastensa koulutukselle oli kovan työn tulos, eikä laisinkaan itsestäänselvyys. Työväenluokkaisten naisten kokemuksille oli ominaista myös se, että he kokivat ongelmien liittyneen henkilöiden, kuten omiin tai perheensä, epäonnistumisiin. Sen sijaan keskiluokkaisten naisten negatiivisissa koulutuskokemuksissa ongelmat liittyivät kouluun tai järjestelmään. Vaikka työväenluokkaiset naiset olisivatkin myöhemmin kyseenalaistaneet nämä käsityksensä, kokemus vaikutti yhä heihin.

Haastatteluiden alkupuolella puhuimme kaikkien haastateltavien kanssa siitä, minkälainen kokemus peruskoulu ja lukio ovat olleet. Opintoihin liittyi monia sosiaalisesti positiivisia kokemuksia, kuten viihtymistä, sopivien kavereiden löytämistä ja kasvamista henkisesti. Sosiaaliset kokemukset värittävät kokemusta opinnoista yleisesti. Peruskoulu ja lukio olivat olleet kokemuksina positiivisia muun muassa sen takia, että niihin liittyi positiivisia sosiaalisia kokemuksia.

Abit kuvaillet ystäviään tärkeiksi siitä syystä, että heihin voi samaistua ja heidän kanssaan on jaettuja kokemuksia sekä samanlainen nykyinen elämäntilanne. Jaetuilla kokemuksilla perustellaan myös perheen tärkeyttä. Mikäli ystävydessä nähdään tärkeänä jaettu elämäntilanne, tarkoittaa tämä samalla sitä, että mikäli ystäväysten elämäntilanteen kehittyvät aivan eri suuntiin, on tämä jonkinlainen muutos ystävydessä. Toisaalta esimerkiksi menneet yhteiset kokemukset mainitaan myös merkityksellisen ystävyysuhteen tekijänä, joten ei voida tulkita ystävien lakkaavan olemasta tärkeitä, vaikka elämäntilanteet muuttuisivat. Jaetun arjen merkitys näkyy myös siinä, että opiskelijat toivovat muun muassa ”etteivät tiet eroaisi” lukioystävien kanssa lukion jälkeen.

Mä toivoisin et ois, pysyis silleen nyt täält tän aikasii ystävii myös ystävinä ettei erois tiet ku ei oo vaikka samas koulussa

Ilmaisu teiden erkanemisesta on kiinnostava. Tässä yhteydessä sillä tarkoitettiin luultavasti pelkoa siitä, että fyysinen etäisyys tarkoittaisi myös henkistä etääntymistä. Lukion jälkeen ystävykset saattavat opiskella eri paikoissa, mutta voi käydä esimerkiksi niinkin, että toinen ei pääsisi opiskelemaan. Tällöin ystävykset eivät jaa enää päivittäin arkeaan samassa koulussa, eivätkä he opintojen etenemisen näkökulmasta jaa enää samaa elämäntilannetta. Ystävistään etääntyminen henkisesti ja fyysisesti on pelko, joka osaltaan saattaisi motivoida tekemään samanlaisia valintoja elämässä kuin ystävät.

Koulukestävyys

Tutkija Anette Lareaun (2011) mukaan keskiluokkaisissa ja työväenluokkaisissa perheissä harjoitetaan tyypillisesti erilaisia lastenkasvatusmetodeja. Keskiluokkainen kasvatustyyli myötäilee tämänhetkisiä kasvatuksen standardeja, joihin kuuluu lasten kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen kehityksen ruokkiminen. Keskiluokkaisissa ja varakkaissa perheissä kasvatukseen kuuluu neuvottelemine lasten kanssa sekä runsaasti aikuisten ohjaamia harrastuksia, kuten soittotunteja tai jalkapalloharjoituksia. Lapsien mielipiteitä kysytään ja heille perustellaan päätöksiä. Näin lapset oppivat neuvottelemaan aikuisien kanssa, mutta samalla he oppivat olevansa myös aikuisten vertaisia. Varakkaammille perheille on tyypillistä, että vanhemmat viettävät enemmän aikaa lastensa kanssa (Therborn 2014, 138).

Työväenluokkaisille ja köyhille perheille taas on Lareaun (2011) mukaan ominaista, että lapsilla on runsaasti vapaa-aikaa ja he saavat viettää sitä haluamallaan tavalla. Lapset

viettävät paljon aikaa muiden lasten kanssa, eivätkä aikuisten. Aikuisen ja lapsen välillä on selvä ero, eivätkä lapset ole osallisina aikuisten päätöksenteossa. Tämä kasvatustapa tukee lasten luontaista kasvua ja kehitystä, kun taas keskiluokkaisten lasten kehitystä ohjataan aikuisten avulla.

Erilaisilla kasvatustavoilla on merkittävä vaikutus lasten koulukestävyydelle ja työelämätaitojen kertymiselle. Keskiluokkaisten lapset oppivat esimerkiksi katsomaan silmiin ja kätelemään, jotka ovat ensiarvoisen tärkeitä tekoja työhaastattelutilanteissa ja vaikutuksen tekemisessä. Lareau havaitsi erityisesti, että keskiluokkaisten lapset omaksuivat käsityksen omasta oikeudestaan (*sense of entitlement*) esimerkiksi vaatia huomiota, vaikuttaa mielipiteillään ja tehdä pyyntöjä. He omaksuivat kyvyn ohjata kohtaamisia auktoriteettien ja instituutioiden edustajien kanssa heidän omien mieltymysten mukaisesti. Neuvottelutaidot ja perustelemisen taito ovat nykyajan työelämässä vahvasti arvostettuja. Tällainen kulttuurinen pääoma jäi Lareau'n tutkimuksessa työväenluokkaisten lasten ulottumattomille erilaisen kasvatustavan ja kasvuympäristön vuoksi.

Koulumaailmasta saadut positiiviset kokemukset ovat vahvistaneet haastateltujeni kokemusta omasta kyvykkyydestään. Koulunkäynti on ollut mieleistä esimerkiksi siksi, ettei se ole tuntunut liian vaikealta. Toisin sanoen siis yhteiskuntaluokkaan yhteydessä oleva koulukestävyys on itseään ruokkivaa.

--siellä meni ihan tosi hyvin koulu aina, että ei mitään ongelmia. Mä oon aina tykänny koulunkäynnistä tosi paljon, se ei koskaan oo ollu sillei ikäväl taval vaikee juttu, et mä oon aina nauttinu siitä.

Koulunkäynti on tuonut jopa nautintoa, mikä on osoitus erinomaisesta koulukestävyydestä. Parannukset kouluarvosanoissa ovat vahvistus omalle osaamiselle ja pärjäämiselle. Haastateltavat perustelevat kiinnostuksensa jotain korkeakoulun oppiainetta kohtaan sillä, että he ovat ”hyviä” niissä. Lisäksi he kertovat haluavansa tulevaisuudessa sellaisen työn, jossa he voivat olla hyviä. Hyvä pärjääminen tarkoittaa kuitenkin kertomuksissa erinomaista pärjäämistä; hyviksi opiskelijoiksi kuvataan esimerkiksi niitä opiskelijoita, jotka opiskelevat samassa lukiossa haastateltavien kanssa. Toisin sanoen siis opiskelijat, joiden keskiarvo on yli 9, ovat haastateltavien esimerkki hyvästä opiskelijasta. Arvosanaa 9 voidaan pitää erinomaisena.

Vuoden 2017 Nuorisobarometrin (Pekkarinen & Myllyrinne) mukaan yliopisto-opiskelijoilla koulumenestys merkitsee verrattain paljon opiskeluvälintoihin. Ammattikoululaisilla

koulumenestys ei merkinnyt yhtä paljon. Tämä tarkoittaa siis, että hyvä koulukestävyys auttaa saamaan koulumenestystä, joka ohjaa korkeampaan koulutukseen. Koulumaailmasta saatu vahvistus omalle osaamiselle ja taitavuudelle eli ”hyvyys” vahvistavat jo kerrytettyä kulttuurista pääomaa ja edistävät näin nuoren siirtymistä työelämään.

Kiireinen elämäntyyli

Kiire on ollut osa haastateltujen lapsuutta ja nuoruutta. Koulupäivän jälkeen päivä on jatkunut useissa harrastuksissa. Kotiin loikoilemaan jääminen ei ole tullut edes mieleen. Nykypäivän itseä ja ystäviä kuvaillaan kiireisiksi ja erityisesti koulu vie ison osan ystävysten ajasta. He kertovat myös ihailevansa ystäviään. Ihailuun on useita syitä, mutta ahkeruus ja omistautuminen kuuluvat näihin syihin. Samanlaista ahkeraa työmoraalia ja iskulauseita vilisevää puhetta haastatellut käyttävät kertoessaan kotoaan oppimistaan taidoista. Kotoa opittuihin taitoihin kuuluu ahkeruus ja se, että työtä pitää tehdä.

Oinaan, Anttilan ja Nätin (2010, 121–123) mukaan aikapulan puutteen kokemisessa on eroja eri yhteiskuntaluokkien välillä. Eniten aikapulan tunnetta kokevat ylempien profesoiden työntekijät ja yrittäjät ja vähiten taas manuaalista työn tekijät. Yrittäjien kiireen tunne johtuu ensisijaisesti pitkistä työpäivistä, kun taas ylemmillä toimihenkilöillä suurempi syy löytyy intensiivisestä vapaa-ajasta.

--sillon ku mä olin viel yläasteel ja alaasteella menin tyyliin kotiin tai jatkoin harrastuksiin se oli enemmän sellasta suorittamista ja sellasta. Et mä en ees ajatellu et mä voisin nyt olla vaan kotona tässä ihan rauhassa.

Haastateltujen nykyisiin harrastuksiin kuuluu lähes yksinomaan urheilu jossain muodossa, kuten salilla käyminen, vaikkakin haastateltavat vierastivat tällaisen toiminnan nimeämistä ”harrastukseksi”. Harrastuksen käsite tarkoitti haastateltaville nimenomaan jotakin säännöllistä ja järjestelmällistä, kuten soittotunneilla käymistä. Heidän arkeensa kuului monenlaisia ajanviettopapoja, kuten ystävien näkemistä ja suoratoistopalvelujen sarjojen seuraamista, mutta näistä ei puhuttu harrastuksina. Jälkeenpäin tarkasteltuna, haastattelutilanteessa olisi kannattanut harrastus-sanaa enemmän puhua esimerkiksi vapaa-ajan viettämisen tavoista, jota itse tarkoitin käyttäessäni harrastus-sanaa. Voidaan kuitenkin tehdä diskursiivinen huomio siitä, että harrastuksen käsitteeseen liittyy tietty säännöllisyyden ja mahdollisesti tavoitteellisuuden merkitys aineistossa.

Harrastusten moninaisuus kertoo siitä, että taloudelliset resurssit ovat mahdollistaneet kalliimmatkin harrastukset ja niihin liittyvät matka- ja materiaalikustannukset, mutta myös sen, että harrastuksia arvostetaan. Vanhemmista kerrotaan, että heitäkin on lapsena tuttu harrastuksissa ja se näkyy siinä, että he haluavat tukea oma lapsiaan. Vanhempien innostus on kannustanut myös haastateltavia harrastuksissaan. Abeille on tarjottu nuoruudessa paljon virikkeitä. Vanhemmat ovat halunneet käyttää aikaa, vaivaa ja rahaa siihen, että lapsille on etsitty ja järjestetty säännöllistä ohjattua toimintaa koulun ohelle ja jo aiemmin lapsuudessa. Tämä voi kertoa siitä, että perhe arvostaa ystävyys-suhteiden solmimista tai muita monipuolisia taitoja, joita harrastamisen kautta voi oppia, tai toisaalta vapaa-ajan käyttämistä kehittävään toimintaan mieluummin kuin esimerkiksi kotona loikoiluun.

Harrastaminen voidaan nähdä myös elämän valmiuksia ja järjestelmällisyyttä opettavana toimintana. Säännöllinen harrastus vaatii lapselta muun muassa sitoutumista ja yhteistyökykyä. Aikuisten ohjaama harrastustoiminta opettaa lapsille samankaltaisia työskentelyn rutiineja, joita he tulevat myöhemmin koulussa ja työelämässä hyödyntämään. Lareau (2011) havaitsi, että työväenluokkaisten perheiden lapset olivat paljon enemmän itse vastuussa vapaa-ajastaan, kun taas varakkaampien perheiden lapsilla oli aikuisten ohjaamaa harrastustoimintaa. Köyhemmiltä lapsilta jäi oppimatta aikuisten maailmaan, kuten kouluympäristöön, kuuluva työskentelyn rytmi, järjestys ja aikatauluttaminen. Työväenluokkaiset lapset joutuivat kouluiän saavutettuaan uudenlaisen järjestyksen ja toimintakulttuurin äärelle, joka sai heidät tuntemaan ulkopuolisuutta ja epäluottamusta.

Urheiluharrastukset sekä urheilullisen elämäntavan jatkaminen lukioikäisenä on viite korkeakoulutetuille perheille tyypillisestä terveystietoisuudesta. Eriarvoisuutta tutkineen Göran Therbornin mukaan (2014, 110–113) varsinkin Suomessa sydän- ja verisuonitauteihin sairastuminen on voimakkaasti sosiaalisesti eriytynyttä. Tärkeänä syynä tässä on terveystiedon epätasainen jakautuminen.

Toisaalta Therborn huomauttaa myös istumatyön terveydelle haitallisesta vaikutuksesta sekä stressin, ulkoisten paineiden ja hierarkioiden haitallisesta yhteisvaikutuksesta. Näistä ainakin stressi, istumatyö ja ulkoiset paineet kuuluvat abiturienttien arkeen, eikä niistä yritetä päästä irti. Kertomuksissa puhutaan vastapainon hakemisesta arjelle, mutta ei itse arjen helpottamisesta. Abit puhuvat ylioppilaskokeiden ja pääsykokeiden vaativat paljon työtä ja jaksamista, mutta he eivät kuitenkaan puhu paineiden helpottamisesta esimerkiksi itselle asetettujen vaatimusten keventämisellä. Lepoa pidettiin ennen kaikkea opinnoissa jaksamisen kannalta tärkeältä. Urheiluharrastuksien pysyminen, vaikka

muut harrastukset on hylätty, voi perustua samaan eli siihen, että se nähdään opintoja tukevana toimintana.

Opiskelijoille on selvää, että ”totta kai” he ”pistävät kaikkensa peliin”. He toteavat, että toki ylioppilaskokeet väsyttävät, mutta totta kai silti jaksetaan vielä laittaa kaikki peliin korkeakoulun pääsykokeessa. Alusta asti on myös selvää, että ylioppilaskokeetkin tehdään kunnolla ja niitä varten työskennellään ”tosi kovasti”. Abit myös perustelevat mahdollisuuksiaan pärjätä toivomallaan tavalla kokeissa sillä, että heillä on tahdonvoimaa ja halua olla hyvä.

Sitähä sanotaan et se on omasta työnteosta ja motivaatiosta kiinni suurin osa.

”Sitähän sanotaan”-ilmaus ilmiantaa käsikirjoituksen. Abit ovat kuulleet tai pitävät jostain muusta syystä yleisesti hyväksyttynä faktana sitä, että tarpeeksi suurella motivaatiolla ja työnteolla voi saavuttaa lähes mitä vain. Puhuessaan ylioppilas- ja pääsykokeista he käyttävät iskulauseita, jotka huokuvat väkevää työmoraalia: kaikkensa peliin pistäminen, tehdä kovasti töitä, tehdä ylioppilaskokeet kunnolla ja pärjääminen on omasta motivaatiosta kiinni. Opiskelijat puhuvat toisin sanoen, että heille on kaikki mahdollisuudet menestyä, kunhan he tekevät töitä kovasti ja heillä on tarpeeksi tahdonvoimaa.

Rosanna: Mistä ne paineet tulee?

Haastateltava: No ehkä just siitä halusta olla hyvä ja sillee että on niin, ainaki mä oon ite tosi ankara ittelleni välillä. Ei anna ittensä epäonnistua tai ku on sitten kuitenkin tahdonvoimaa ja sitä että halua olla hyvä mut sit se myös tuottaa myös paineita osittain. Että miks on niinku pakko tavotella niin isoja asioit, tai hyviä arvosanoja niinku mut. Nii en mä tiä heh.

Sanat, joita haastateltavat käyttävät puhuessaan abivuoden tunnelmista, ovat esimerkiksi kiire, selviäminen ja jaksaminen. Korkeakoulun pääsykokeet odottavat melkein heti, kun useiden ylioppilaskokeiden urakka on valmis. Tämä saa haastateltavat pohtimaan, että ”mitenköhän siitä sit selvi”. Aineistossa kerrotaan myös, että ”palan kerrallaan” ottaminen auttaa. Ylioppilaskokeet ja pääsykokeet muodostavat abiturienteille kokonaisuuden, jossa selviytymistä ja jaksamista koetellaan, mutta sen pilkkominen osiin helpottaa. Ongelmana on kuitenkin se, että ylioppilaskokeiden ja pääsykokeiden välissä ei ole pitkä aika. Tämä tosin on pääsykokeiden väistymisen myötä muuttumassa.

Mikäli haastatellut eivät pääse toivomaansa hakukohteeseen opiskelemaan, on heillä luvassa välivuosi, Avoimen yliopiston opintoja, uusi hakemisprosessi ja työntekoa. Haastateltavat listaavat hyödyllisiä tapoja kuluttaa mahdollinen välivuosi. Tosin, hyödyt eivät ole niin suuret, että haastateltavat puhuisivat harkitsevansa vapaaehtoisesti välivuotta. Vaikka jaksaminen on opiskelijoilla koetuksella, sellaista puhetta ei ole, että mahdollinen välivuosi tarjoaisi aikaa levolle. Päinvastoin, pelkona on, että vuoden tauon jälkeen voi olla vaikea löytää taas uudestaan lukurytmi, joka abiturienteilla on ylioppilaskirjoitusten takia jo löytynyt ennen pääsykokeita.

Välivuoteen liittyvästä puheesta puuttuu täysin pelko tyhjän päälle tipahtamisesta tai se mahdollisuus, että nuori jäisi kotiin vuodeksi ja olisi tekemättä mitään uraan tai koulutukseen liittyvää. Aineiston kertomukset ovat hyvin määrätietoisia ja työn tekemiseen orientoituneita siten, että välivuosi käytettäisiin ilman muuta työkokemuksen tai rahan keräämiseen, opiskellen joko pääsykokeeseen tai suorittamalla kursseja avoimien opintojen kautta. Tämä kertoo toisaalta myös luottamuksesta siihen, että heillä on tukiverkostot ja talous kunnossa mahdollisen välivuoden varalta, joten heidän ei tarvitse olla siitä etukäteen huolissaan. Jollekin toiselle esimerkiksi välivuotena olisi taloudellisen tilanteen vuoksi välttämätöntä olla töissä ja siten myös seuraavan vuoden pääsykokeisiin opiskeluun jäisi vähemmän aikaa ja voimia.

Vanhempien painostus

Kotoa saatavasta tuesta ja vanhempien koulutuksesta puhuttaessa haastateltavat kiistävät, että heidän vanhempansa painostaisivat heitä mihinkään suuntaan tulevaisuuden suhteen. Väite toistetaan kertomuksissa useita kertoja. Kysyin haastateltavilta, minkälaista tukea ja taitoja he ovat saaneet kotoaan opintoihinsa ja työelämää ajatellen. Haastattelun loppupuolella, kun keskustellaan haastateltavien tulevaisuuden suunnitelmista, olen myös saattanut kysyä, mitä mieltä heidän läheisensä ovat suunnitelmista. Usein haastateltavat ovat kuitenkin ehtineet jo haastattelun alkupuolella kertoa, että heidän vanhempansa eivät yritä ohjata tai painostaa heitä tiettyihin valintoihin. Monet päätyivät puhumaan asiasta kertoessaan vanhempiensa korkeasta koulutustaustasta tai perheen antamasta tuesta. Asia nostettiin esiin niemenomaan kieltävässä muodossa: eivät yritä painostaa. Tämä kertoo odotusarvoisesta kertomuksesta; uskotaan tai ainakin pidetään normaalina, että korkeasti koulutetut vanhemmat painostavat lapsiaan hankkimaan korkean koulutuksen. Keskustelu koulutuksen periytyvyydestä vaikuttaisi olevan haastateltaville tuttu, koska he haluavat oma-aloitteisesti ottaa kantaa ja kiistävät valitsevansa ammatin vanhempiensa ammattien perusteella. Tämä näkyy myös kertomuksissa, joissa

vanhempien kiistetään olevan korkeasti koulutettuja. Opiskelijat kertovat esimerkiksi vit-saillen ihmetelleensä perheen kesken, mistä opiskelijan fikset aivot ovat periytyneet. Opiskelijat tuntevat käsikirjoituksen koulutustason periytymisestä ja osallistuvat keskusteluun näin kertomalla, että sitä ei ole tapahtunut omalla kohdalla.

Vaikka opiskelijat kiistävät vanhempain painostavan tai ohjaavan heitä, on vanhempien toiveet kuitenkin heille selvät. Haastateltavien puheessa esiintyy erityisesti vanhempien positiivinen innokkuus ja kiinnostus lastensa tulevaisuuden valintoja kohtaan. Kuvailaan esimerkiksi, miten koko perhe oli yhdessä osallistunut valmennuskurssille ilmoittautumiseen. Samalla todetaan, että vanhemmat eivät toivo lastensa taitojen ”menevän hukkaan”. Haastateltavat sanovat, että vanhemmat eivät työnnä mihinkään suuntaan, mutta kerrotaan esimerkiksi, että vanhemmat kannustavat, kiittelevät, onnittelevat ja myös palkitsevat onnistumisista konkreettisella palkinnolla, kuten rahalla. Nuorten päätökset saavat myös ”ymmärrystä” osakseen. Ymmärryksen osoittaminen ei paljasta ymmärtäjän omaa kantaa asiaan, mutta se ilmaisee kuitenkin henkisen tuen osoittamista. Sanoja, joilla vanhempien tukea ja vaikutusta päätöksiin kuvataan, ovat esimerkiksi ymmärrys, kiitos ja onnittelu, jotka ovat yleisesti positiivisiksi mielletäviä reaktioita. Sen sijaan kiistetään, että vanhemmat ohjailisivat tai työntäisivät, jotka taas antavat negatiivisen kuvan. Kumpikaan suhtautumistavoista, positiivinen tukeminen tai painostaminen, ei ole neutraali. Positiiviset sanavalinnat kertovat vanhempien rakkaudesta ja toisaalta siitä, että jälkikasvu arvostaa näitä tekoja, mutta se ei vähennä näiden keinojen tehokkuutta vaikuttaa toisen mielipiteisiin ja päätöksiin.

Haastateltavat ovat saaneet kannustusta esimerkiksi näin: ”joo hyvä Martta (nimi muutettu), just näin”. Just näin tarkoittaa juuri tällä tavalla, mutta ei muilla tavoilla. Vanhempien innokkuus indikoi myös, että lasten tulevaisuuden suuntaviivat eivät ole samantekeviä. Elannon ansaitsemisen näkökulmasta riittäisi, että on joku ammatti ja työpaikka, josta saa tarpeeksi palkkaa elääkseen. Aineistossa ei ole sellaista puhetta, että ammatilla ei olisi väliä, kunhan on työtä.

Erityisesti silloin, jos haastateltavan vanhemmat työskentelevät hänen toivealallaan, haastateltava perustelee omaa valintaansa suhteessa vanhempiensa korostaen, että kyseessä on oma valinta. Samalla kun tällaisella kertomusepisodilla haastateltava kiistää odotusarvoisen kertomuksen vanhempien painostuksesta, hän myös rakentaa kertomusta siitä, miten hän itse tekee valintansa. Vaikka haastateltavat tunnustaisivat saaneensa vanhemmiltaan vaikutteita, he kuitenkin kuvailevat päätöksen olleen lähtöisin heistä itsestään.

Toisin sanoen kaksi kulttuurista käsikirjoitusta neuvottelee abiturienttien puheissa. On käsikirjoitus itsenäisestä aikuisesta, joka tekee itse omat valintansa. Toisaalta on käsikirjoitus korkeasti koulutetuista vanhemmista, jotka haluavat jälkikasvunsa koulututtavan korkeasti. Itsenäisen aikuisen käsikirjoitus voi olla osa suomalaista kulttuuria, joka ei ole yhtä perhekeskeinen kuin monet muut eurooppalaiset kulttuurit. Suomessa ajatellaan usein, että aikuisen ei ole soveliasta olla riippuvainen omista vanhemmistaan. Suomalaiset nuoret esimerkiksi muuttavat moniin eurooppalaisiin ikäisiinsä verrattuna varhain pois kotoa.

Oman valinnan ja itsenäisyyden korostaminen toistuu myös siinä, kuinka aineistossa kerrotaan, että halutaan menestyä itselle merkityksellisissä asioissa ja toisaalta halusta löytää oma intohimo. Kyseessä voi olla länsimainen individualistinen ajattelu. Tällaiseen länsimaiseen käsikirjoitukseen ei sopisi se, että tehtäisiin oman elämän kannalta niinkin tärkeissä päätöksissä, kuten ammatinvalinnassa, päätös vanhempien toiveiden mukaisesti. Vaikka päättäisi valita vanhempien toiveiden mukaisesti, on silti kyseen oltava omasta päätöksestä. Jokainen on vastuussa omasta onnestaan ja tällöin muiden toiveiden mukaan toimiminen ei kuulu nykyaikaisen täysi-ikäisen nuoren habitukseen. On ihailtavaa saavuttaa omalla työllä asioita, joten on mahdollista, että muiden apu tai osallisuus ikään kuin vähentää teon ansiokkuutta.

Toisaalta aineistossa kerrotaan jopa, että olisi toivottu enemmän painostusta vanhemmilta:

Rosanna: Miten sun vanhemmat on tukenu sun koulunkäyntiä?

Haastateltava: Siis tosi vahvasti on tukenu, ja mutta kans sillei et ei oo ollu mitää paineita. Et aina on sanottu et tee sitä mistä tykkäät ja välil se on ollu mun mielestä tosi ärsyttävää ku mä oon ollu sillee et no en mä tiedä mistä mä tykkään. Mä oisin välil toivonu et ois ollu semmonen, et tee näin, menet lukioon, tänne ja tänne. Et aina on saanu ite valita.

Vanhempien mielipiteillä on merkitystä. Niitä ei ole ehkä siksi ole koettu painostamisena. Nuorisobarometrissä 2017 (Pekkarinen & Myllyniemi, 36–37) eniten painoarvoa vanhempiensa mielipiteille opiskelupaikan valinnassa antoivat hyvin korkeasti koulutettujen sekä päinvastoin hyvin matalan kouluasteen suorittaneiden vanhempien lapset. Haastateltavat kertovat myös ihailevansa vanhempiaan, mikä tekee vanhempien mielipiteistä

arvokkaita ja hyväksynnästä tavoiteltavaa. Abit luottavat vanhempiensa neuvoihin, joka osaltaan motivoi toimimaan vanhempien neuvojen mukaisesti.

5 Tavoitteet ja käsikirjoitukset

Tavoitteena intohimo

Eräs aihe, johon olisin voinut keskittyä enemmän haastattelutilanteissa, oli menestys. Haastateltavat kertoivat haluavansa menestyä, mutta mieleeni ei tullut pyytää heitä avaamaan, mitä menestys tarkoittaa heille. Haastateltavat kertoivat kuitenkin laajasti asioita, joita he esimerkiksi haluavat tulevaisuudelta ja joita he liittävät ihailemiinsa henkilöihin, joten näiden tekijöiden voidaan ajatella kulkevan käsikkäin sen kanssa, minkä he mieltävät menestykseksi.

Haastattelemiä abiturientteja ihailevat muissa ihmisissä voimakkaita kiinnostuksen kohteita ja intohimoa jotakin tiettyä aihetta kohtaan. He toivovat myös itselleen samaa tulevaisuuden ammatissa. He toivovat, että heillä olisi työ, johon he voisivat suhtautua intohimoisesti.

Mä haluisin ainaki tehdä jotain työtä mistä mä oikeesti tykkään, työnteko on mulle sillee tärkeää, koska se on kuitenkin, se vie nii paljo aikaa elämästä ni se ois kiva et se ois semmone intohimo, sä oikeesti haluat tehdä sitä

Haastateltavat ihailevat intohimoa, joka saa työskentelemään kovasti tavoitteen eteen.

Mun isäs varmaa ku se on nii semmone sinnikäs tai semmone, jos se haluaa jotain se tekee ihan hirveesti töitä sen eteen.--Tavaallaan se ehkä just miten kovasti mun isä tekee töitä ni se on se mitä mä ihailen siinä.

Aineistossa ei ole sellaista puhetta, että työssä voisi käydä vain rahan vuoksi ja saada ilon ja nautinnon jostain muusta arjestaan. Tulevaisuuden työn valitsemiseen ja korkeakouluun hakuun ei voida siis suhtautua välinpitämättömästi, koska tavoitteena ei ole pelkästään työn saaminen, vaan sellaisen työn saaminen, johon liittyy paljon odotuksia. Työstä pitää saada nautintoa.

Vaikka aineistossa haaveillaan oman jutun löytämisestä, ihailua saa myös osakseen nimenomaan tavoitetta kohti työskenteleminen eli ahkera elämäntyyli. Toisin sanoen on ihailtavaa, että on jokin tavoite, joka saa työskentelemään kovasti, mutta jo pelkkä kova työskenteleminen on ihailtavaa. Opiskelijat kertovat muun muassa ihailevansa läheisensä asennetta, että mitä vaan haluaa tarpeeksi, sen voi saavuttaa.

Rosanna: Minkälaisia taitoja ja valmiuksia sä oot sieltä vanhemmilta ja veljeltä ja kotoota saanu?

Haastateltava: No just tärkein on mun mielestä et oikeesti pitää tehdä töitä jos halua pärjätä tai sillee. Mitää ei saa ilmaseks tai ei oo mitää oikotietä onneen. Et just se, tai huomaa kui paljon vanhemmatki tekee töitä ja et mitää ei tuu sillee ilmaseks ni ehkä sen on oppinu kantapään kautta.

Puhutaan siitä, että halutaan jatkuvasti tavoitella jotain tai työskennellä seuraavaa päämäärää kohti.

Mä haluisin menestyä niissä asioissa mitä mä päätän loppujen lopuksi tehdä, mut mä haluisin et mul ois tavallaan aina joku, mä en haluis koskaa sillee saavuttaa tavallaan sellasta ultimate goalia, mä haluisin aina vaan et mul ois joku seuraava juttu.

Katkelmassa haastateltava puhuu siitä, että tietyn rajapyykin tai pisteen saavuttaminen ei tekisi häntä onnelliseksi. Hänen toiveensa on aina tavoitella jotain päämäärää. Siitä hän ei myöskään puhu, mihin uusi päämäärä sijoittuu suhteessa vanhaan. On siis mahdollista, että uusi päämäärä ei tarkoita suurempaa menestystä tai yhteiskunnallista kiipeämistä. Uusi päämäärä on jotain sellaista, minkä kokee itselleen merkitykselliseksi.

Kertooko jatkuva seuraavan päämäärän tavoittelu sopeutumisesta alati muuttuvaan nyky maailmaan? Nykyaikaisessa työ- ja vapaa-ajassa jatkuva kehitys ja muutos asettaa myös ihmiselle tarpeen oppia ja muuttua. Se voisi myös olla reaktio mahdollisuuksien yltäkylläisyyteen, jonka edessä mikään ei tunnu riittävältä. Aina voi tavoitella jotain enemmän. Yksi tulkinta on myös, kuten sananlasku sanoo, että matka on tärkeämpi kuin päämäärä. Tätä näkökulmaa tukisi se, että abit pitävät ihailtavana sitä, että on tavoite. Kun yksi tavoite on saavutettu, tarvitaan uusi tavoite. On hienoa asettaa tavoitteita ja olla menossa jotakin kohti.

Kertomuksissa puhutaan siitä, että jos itsellä tai toisella ei ole mitään selvää ”omaa juttua” ja tietoa siitä, mihin hakea korkeakouluhaussa, se aiheuttaa ahdistusta. Puhuttaessa tulevaisuuden haaveista ja suunnitelmista korkeakouluhaun suhteen, haastateltavat ilmaisivat, että heillä ei ole mitään selkeää yhtä vaihtoehtoa. Odotusarvoista tai ainakin ihanteellista olisi siis, että olisi yksi selkeä tavoite ja haave, jota kohti voisi suunnistaa. Ystävillä kerrotaan olevan paniikki, mikäli heidän suunnitelmansa ovat vielä auki. Korkeakouluhakua kuvaillaan ”isoksi jutuksi”. Se on siis hakijoille niin tärkeää, että jos ei ole vielä ehtinyt tehdä päätöstä hakukohteen suhteen, ahdistus on suuri. Tunnetta kuvataan ylitsepääsemättömän tuntuiseksi. Käsikirjoitus, jonka mukaan tulisi olla tavoite ja päämäärä, on siis niin voimakas, että siitä poikkeaminen aiheuttaa abiturienteilla suurta ahdistusta.

Ahkera elämäntapa on toisaalta myös yhteydessä kiireeseen, jota nykymaailmassa voidaan pitää vaurauden merkinä. Siinä missä aiemmin joutilaisuus oli varakkaiden ylellisyys, nykyisin korkeassa ammattiasemassa olevat käyttävät töiden tekoon enemmän aikaa kuin alemman aseman työntekijät. Lisäksi esimerkiksi nukkumiseen käytetään vähemmän aikaa. Oinaan, Anttilan ja Nätin yhteiskuntaluokkia ja ajankäyttöä koskevan tutkimuksen (2010) mukaan vapaa-ajan ollessa niukempaa sille myös asetetaan samanlaisia tuottavuusodotuksia kuin työajalle. Halutaan kuluttaa ja harrastaa laajasti, nopeasti ja laadukkaasti. Korkean profession työntekijät kokivat eniten aikapulaa samalla, kun harrastivat muita intensiivisemmin ja laaja-alaisemmin. Tutkijat havaitsivat, että he kokivat eniten aikapulaa siinäkin tapauksessa, että työhön ja vapaa-aikaan käytettävä aika vakioitiin. Sekä vaativa työ että intensiivinen vapaa-aika vaikuttivat merkitsevästi kokemukseen. Perinteisissä työväenluokan ammateissa taas aikapulan kokemus oli kaikista vähäisintä.

Vaikka haastateltavat ihailevat intohimoisuutta ja ahkeraa työntekoa, työ ei saa olla haastateltaville koko elämä. Se mitä haastateltavat eivät halua, on ”koulu-treenit-nukkumaan”-arkea tai sellaista arkea, jossa ei jää aikaa tehdä asioita, joista nauttii. Haastateltavien arki lukio-opiskelijoina on jo selvästi tasapainoilua vapaa-ajan, opintojen sekä muiden velvollisuuksien välillä.

Ylipäänsä mä haluaisin niinku, mä haluaisin, just menestyä ja sit mut sit mä haluaisin kuitenkin tavallaan et must ei tulis liian kiireinen ja semmone, mul unohtuis kaikki mun ihanat asiat mistä mä nautin, mä haluaisin pystyy tasapainottamaan sen et mä tekisin kivoja juttuja ja sit myös työtä joka olis kivaa.

Samalla kun aineistossa halutaan suhtautua intohimoisesti työhön ja tehdä kovasti töitä tavoitteiden eteen, halutaan myös vapaa-ajan olevan nautinnollista. Toisin sanoen vapaa-ajalle asetetaan samanlaisia odotuksia kuin työelämällekin. Odotuksia kuvaillaan samoin sanoin kuin työelämään kohdistuvia odotuksiakin.

Tavoitteet ovat voimakkaasti yhteydessä sekä ahkeraan elämäntapaan että intohimoon. Selkeän tavoitteen kaipuu voi juontua siitä, että se mahdollistaa elämäntyylin, jossa työskennellään ahkerasti intohimoa kohti. Abiturentit eivät määritelleet, mikä heidän ”ultimate goal” olisi. Sen sijaan he kertoivat haluavansa tehdä mieluista työtä ja menestyä. Abit haluavat arjeltaan nautintoa.

Valmiiksi käsikirjoitettu opintopolku

Korkeakouluhaussa opiskelijan yhtenä tavoitteena on saada koulutuksen kautta kulttuurista pääomaa ja vielä tarkemmin sanottuna institutionalisoitunutta pääomaa eli tutkinto, joka pätevöittää toimimaan tietyissä ammateissa ja antaa omistajalleen tietyn habituksen. Toki yksilöllä voi olla monia muitakin tavoitteita, joita korkeakouluun pääseminen edistää, kuten sosiaalisen pääoman kerryttäminen.

Yhtenä syynä yliopistoaineiden houkuttelevuudelle korkeita arvosanoja kirjoittavien keskuudessa vaikuttaisi olevan se, että sisäänpääsy on vaikeaa. Perusteena sille, että itse on hakenut korkean keskiarvon lukioon, on esimerkiksi se, että aiempi opiskelumenestys on ollut hyvä ja se, että ihan jokainen ei voi päästä kyseiseen lukioon sisään. Toisin sanoen ammattikorkeakouluissa ja aloissa on se vika, että sisään pääseminen on helppoa, ainakin haastateltavien vertailukohteisiin nähden. Näistä tutkinnoista ei saa samaa kilpailuetua työelämän kentällä, kuin niistä, jotka ovat kovimman kilpailun takana. Haastateltavien kiinnostuksen kohteina ovat alat, joihin sisään pääseminen on kaikista Suomen korkeakoulujen hakukohteista epätodennäköisimmästä päästä: Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu, Helsingin yliopiston lääketieteellinen tiedekunta sekä Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Valikoituminen hyviin peruskouluihin, lukioihin ja korkeakouluihin on haastatelluille tavoittelemisen arvoista. Kyse on valikoitumisesta juuri siksi, että haastateltavien pyrkimys on päästä jonnekin sellaiseen asemaan, johon voi vain tietyin kriteerein ja halukkaiden määrään nähden pieni joukkio päästä. Bourdieun mukaan eliittikulttuurille tyypillistä on

se, että sen kuuluu olla vain valikoituneen joukon jakama. Kärjistäen sanottuna ammattikorkeakouluista sekä muista yliopiston tai ammattikoulujen aloista tekee vähemmän houkuttelevia se, että ne ovat paljon suuremman joukon saavutettavissa olevia ja siten niiden tuomat resurssit, kuten tutkinto, eivät anna toivotun kaltaista kilpailuetua työelämän kentällä. Kertomusten perusteella haastateltavat haluavat pyrkiä niin hyvään kouluun kuin potentiaalia riittää. Näin ollen siis, mikäli opiskelumenestyksen perusteella on mahdollista, he haluavat hankkia mahdollisimman hyvän kilpailuedun harvoille mahdollisilla resursseilla.

Naumanen ja Silvennoinen (2010, 87) toteavat, että hyvät arvosanat ja tutkinnot ovat suhteellisia. Ne ovat hyviä vain huonompiin verrattuna. Kyse on kilpailusta siksi, että hyviä arvosanoja ja tutkintoja on saatavilla rajoitetusti. Syy ja oikeutus tähän juontuu työmarkkinoilta ja kilpailukyky-yhteiskunnasta, jossa tarvitaan niin johtajia kuin pätkätyöläisiäkin.

Eräs haastateltava toteaa tyhjentävästi, että oli miettinyt kauppista tai oikista, koska lääkis ei ole koskaan kiinnostanut häntä.

Mä aattelin et mä hakisin nyt oikikseen, isäni jalanjäljissä [nauraa], et ei, se lähti se ajatus, tottakai mä oon saanu varmasti vaikutteita mun vanhemmilta siitä, eihän sitä voi kieltää--ei ne oo ikinä painostanu mua niinku mä sanoin mihinkää suuntaan. Kyl se on jotenki sit lähteny musta-- mä rupesin mieltii et okei kauppis tai oikis vois olla mulla, koska ei lääkis oo koskaan jotenki kiinnostanu mua.

Kiinnostavasti hän esittää vain nämä kolme vaihtoehtoa, lääke-, kauppa- ja oikeustieteellisen, ikään kuin nämä olisivat ainoat olemassa olevat alat tai ainakin varteenotettavat ja toisiinsa verrattavissa olevat vaihtoehdot. Hän on lähtökohtaisesti antanut itselleen vain kolme vaihtoehtoa, joista yksi ei edes kiinnosta häntä. Erityisen kiinnostavaa on se, että hän ristiriitaisesti pitää vaihtoehtona alaa, joka ei kiinnosta, vaikka oman intohimon ja nautintoa tuovan työn löytämistä korostetaan kertomuksissa.

Kertomuksissa tulee ilmi, että selkeän tulevaisuuden tavoitteen asettaneet eivät ole välttämättä edes miettineet muita vaihtoehtoja. Tämä johtuu siitä, että joku valinta vain tuntuu ”luonnolliselta jatkumolta”:

mä en oikeestaan ees miettiny mitään muuta, se oli ihan seiskalt asti ainoa vaihtoehto et mä tiesin et mä haluun (lukion nimi) ni sit mä vaan halusin, en mä koskaan miettiny asiaa hirveesti, vaan tuntuu luonnolliselt jatkeelt

Samaa ilmausta käytettiin myös tulevaisuuden suunnitelmista.

Rosanna: okei. Ootsä harkinnu mitää muita vaihtoehtoja sun tulevaisuudelle ku oikis ja..?

Haastateltava: Nii. No, en mä oikeestaan kyl kauheesti miettiny sillee. Jotenki ku noi tuntuu nii sillee luonnollisilta jatkumoilta ni en mä, ei mul oo oikeen tullu mielee.

Haastateltava on tuohon hetkeen mennessä haastattelussa kertonut pääsykokeeseen valmistautumisesta valmennuskurssilla sekä siitä, että hän olisi todennäköisesti töissä yhden vuoden ja yrittäisi uudelleen, mikäli hän ei pääsisi tulevana keväänä sisään oikiseen. Nämä suunnitelmat tuntuvat luonnollisilta jatkumoilta verrattuna oletettavasti hänen menneisyyteensä sekä suunnitelmiin suhteessa toisiinsa. ”Luonnollinen” viittaa odotusten mukaiseen opintopolkuun; sellaiseen, josta haastatellut ovat tottuneet kuulemaan ja joka tuntuu siksi normaalilta.

Kauppis, lääkis tai oikis on kulttuurinen käsikirjoitus, joka ohjailee valintoja niin vahvasti, että muut vaihtoehtoiset koulutuspolut sulkeutuvat vaihtoehtojen ulkopuolelle. Nämä vaihtoehdot tuntuvat heille luontevilta, koska he ovat sisäistäneet käsikirjoituksen siitä, että näitä vaihtoehtoja heiltä odotetaan. Nämä koulutuspolut sopivat heidän habitukseen. Ne ovat yhteiskunnallisen valtakilpailun kannalta järkeviä vaihtoehtoja, koska työllistyminen on todennäköistä ja alan ammatit hyvätuloisia. Nykymaailmassa on monia muitakin koulutuspolkuja, joista voi päästä hyvätuloisiin ammatteihin. Lisäksi on lukemattomia muitakin pätevyyskokeita, joilla työllistyminen on periaatteessa varmaa. Ne eivät vain sovi heidän habitukseensa, eivätkä siksi tunnu ”luonnolliselta”. Luonnollisuus tarkoittaa tässä tapauksessa habituksen yhteensopivuutta kyseiseen yhteiskunnalliseen kenttään.

Kivisen ja Rinteen (1996) mukaan Suomessa korkeasti koulutettujen vanhempien lapset tähtäävät saman tasoihin työasemiin kuin vanhempansa. Heidän mukaansa korkeasti koulutettujen vanhempien jälkeläisten kiinnostus kohdistuu perinteisistä ammanteista erityisesti lääkäriin, arkkitehtiin, ekonomiin, papin tai tuomarin ammatteihin. Mainitut ammatit näyttäisivät tämän aineiston perusteella olevan edelleen korkeasti koulutettujen vanhempien jälkeläisten kiinnostuksen kohteena, vaikkakin arkkitehtiin tai papin ammattia ei

tässä aineistossa mainita. Haastateltavien korkeatasoiset ammatilliset haaveet ovat linjassa Kivisen ja Rinteen tuloksien kanssa.

Haastateltavat käyttävät ilmausta luonnollinen jatkumo samasta ilmiöstä, josta minä puhun kulttuurisena käsikirjoituksena. Siinä kulttuurissa tai niistä kulttuureista, joissa he elävät, on odotusten mukaista, että tietyn tai tiettyjen ominaisuuksien perusteella valitaan tietty oppilaitos.

--ehkä nää on tosi itseään toteuttavia ennusteita et ku sitä tarpeeks monta kertaa puhuttu ihan lapsesta asti että joo tässä sun lukio ja tossa on sun yliopisto tai jotenki et ei ajattele sitä mahottomana asiana jos ite sitä halua oikeesti. Et se motivoi jotenki sitte.

Käsikirjoitus on myös itseään toteuttava ennustus. Kuten katkelmassa kuvataan, kertomusta on toisteltu monesti eri yhteyksissä jo nuoresta pitäen. Toistettu kertomus motivoi toimimaan sen mukaisesti, koska se tuntuu normaalilta.

Aineistossani tähdätään näihin kolmeen vaihtoehtoon, mutta myös muita yliopisto-oppiaineita on mietinnässä tai sitten suunnitelmat ovat vielä hioutumassa. Haastateltavat kertovat yksittäisistä tutuistaan, joilla on jokin poikkeava kiinnostus, kuten musiikin opiskelu. Yksittäistapausten luetteleminen toisaalta kertoo niiden poikkeuksellisuudesta ja vahvistaa siksi odotusarvoisen kertomuksen. Samat alat ja yliopisto-opinnot yleensäkin ammattiopintoihin verrattuna ovat jaettuja kiinnostuksen kohteita näissä kouluissa ja se on opiskelijoille aivan selvää; ”Mihi kaikki hakee, se on sillai kauppiis, lääkis, oikis”.

Abit puhuvat siitä, että heissä on muutakin potentiaalia ja edellytyksiä menestykselle koulumenestyksen lisäksi.

Rosanna: Okei, minkäköhän takia sun numerot rupes yhtäkkiä nousemaa sit yläkouluella, osaatsä sanoa?

Haastateltava: En mä oikeestaan tiedä, sillo vasta huomaa et on oikeesti hyvä. Tai et on ainesta, menestyä--siihen tulee yläasteella enemmän paineita, et sillo alkaa miettiä et mitä täs haluaa tehdä ja millane ihminen ite ylipäättään on, sillo sen vaan huomaa et oli korkeet tavoitteet.

Haastateltava kertoo, että menestys on aiheuttanut hänessä havaintoja siitä, millainen ihminen hän onkaan. Koulumenestys on muokannut hänen identiteettiään. Hän kokee,

että hänessä on aineksia menestyä. Pohtiessaan sitä, millainen ihminen ylipäättään itse on, abiturientti viittaa muihinkin elämänalueisiin ja ominaisuuksiin kuin koulumenestykseen. Abilla on koulumaailman hyväksymä ja vahvistama habitus. Hän osaa tehdä oikeita valintoja ja toimia oikealla tavalla ja saanut arvosanojen kautta vahvistuksen siitä, että on toiminut oikein.

Oikeanlainen habitus voi jo itsessään motivoida korkeisiin tavoitteisiin. Päivi Naumanen (Naumanen & Silvennoinen 2010, 83–84) toteaa, että tutkinnon arvo työmarkkinoilla on riippuvainen haltijansa muista ominaisuuksista. Varsinkin silloin, kun samaan työpaikkaan hakee runsaasti hakijoita samalla tutkinnolla, nousevat kunkin hakijan henkilökohtaiset ominaisuudet suureen merkitykseen. Työmarkkinoilla luetaan eduksi sellaisia kulttuurisia ja sosiaalisia resursseja, jotka ovat ylemmillä yhteiskuntaluokilla hallussa, esimerkiksi tietynlainen habitus ja sosiaaliset verkostot. Opiskelija saattaa huomata hänellä olevan monia menestyksen edellytyksiä työmarkkinoilla koulumenestyksen lisäksi, ja se saa asettamaan korkeampia tavoitteita.

Aineistossa puhuttiin myös toiveesta päästä "toteuttamaan itseään" tulevaisuudessa. Kertomuksissa käytettiin ilmausta, että haluttaisiin päästä sellaiseen ammattiin ja työhön, jossa oma potentiaali täyttyy. Opiskelijoiden kertomuksissa heillä on mahdollisuuksia, joita he eivät halua "heittää hukkaan".

--mä haluisin vaan menestyä ja mä toivon että mä löytäisin jonku ammatin tai sellasen mikä on mun tasonen.

Haastateltavat tietävät heissä olevan potentiaalia haastaviin ammatteihin ja haastaviin opintoihin, koska he ovat toistaiseksi pärjänneet hyvin koulumaailman haasteissa. Jos he päättäisivätkin hakea alalle, jota voi päästä opiskelemaan huonommallakin koulumenestyksellä, hyvä aiempi koulumenestys on ikään kuin hukkaan heitettyä.

Haastateltava: No ei varsinaisesti kuhan ei omii lahjoja hukkaan heitä, ni sit...

Rosanna: Okei. Millä tavalla ne vois mennä hukkaan?

Haastateltava: No, tekis jotain mikä nyt ei tavallaan, jos periaattees rahkeet riittäis parempaankin ni sit tyytyy liian vähään.

Kertomuksissa kuvailtu potentiaali ei ole pelkästään lahjakkuutta. Kyse on myös yhteiskuntaluokalle ominaisesta koulukestävyydestä sekä oikeanlaisesta habituksesta. "Oman tasoinen" työ on sellainen, joka on omaan habitukseen sopiva.

6 Työntävät oppilaitokset

Opiskelua elämää vai hakua varten

Haastateltuni kokevat turhautumista siitä, että he eivät ole osanneet valmistautua etukäteen kaikkiin ylioppilaskokeisiin ja pääsykokeisiin liittyviin muutoksiin. Korkeakouluhaun muutosten lisäksi myös ylioppilaskokeet ovat muuttuneet sähköisiksi. Ylioppilaskokeiden siirtyminen sähköisiksi ei koskenut vielä kaikkia oppiaineita keväällä 2018 haastatteluiden aikaan. Opiskelijoista olisi hyvä, että hyvä ylioppilaskoemenestys olisi opiskelijalle eduksi korkeakouluhaussa, mutta sen sijaan heistä on harmi, että epäonnisella kirjoittajalla ei olisi enää pääsykokeen suoma ”toista mahdollisuutta”. Heistä tuntuu epäreilulta, että he eivät ole tienneet ylioppilaskokeilla olevan niin suuri merkitys korkeakouluhaussa ennen kuin vasta viimeisen vuotensa kynnyksellä. Heille on tullut huoli siitä, että ovatko he oppineet tarpeeksi hyvin aiempien vuosien sisällön silloin kun eivät tienneet muutoksesta. Heidän ylioppilaskirjoituksiinsa liittyvät paineet ovat jonkin verran kasvaneet ja he ovat huolissaan siitä, jos jonakin koepäivänä he sattuisivat olemaan esimerkiksi kipeänä tai muuten sattuisi niin, että koe ei vahvasta osaamisesta huolimatta onnistuisi toivotulla tavalla.

Ylioppilaskirjoitusten ja kirjoituksiin liittyvien muutosten koetaan aineistossa vaikuttavan lukion opetukseen ja sen tyyliin. Abitrientit miettivät ristiriitaisuutta siinä, että periaatteessa lukiossa opiskelukin on ”elämää varten”, mutta mikäli oppitunneilla ei opiskella juuri sellaisia tehtävätyyppejä ja aiheita, jotka opiskelijat kohtaavat ylioppilaskirjoituksissa, on sekin heidän kannaltaan huono tilanne. Abitrientit olisivat esimerkiksi toivoneet äidinkielen ylioppilaskokeen ehtineen jo muuttua sähköiseksi, koska lukiovuosien kaikki harjoitukset ja esseet oli tehty tietokoneella.

Näistä seikoista huolimatta abitrientit eivät koe, että korkeakouluhaun muutos olisi vaikuttanut heidän käytännön opiskelunsa määrään tai laatuun merkittävästi.

Täs on ollu tällases niinku pyörteessä et mitäköhä tapahtuu et ku oli sellasii, just on jotai kauhuotsikoita sillee et nyt muuttuu ihan täysin, ja nyt kevään hakuun se ei kumminkaa sit niin radikaalisti muuttunukkaan tai melkeen yhtään.

Haastateltavani ovat halunneet muutenkin pärjätä hyvin ylioppilaskokeessa, joten uudistus vaikuttaa lähinnä lisääntyneenä paineena, mutta ei niinkään heidän tekemisessään. Tämä johtuu siitä, että he eivät ole tienneet uudistuksesta kuin vasta viimeisen lukiovuotensa alussa, joten he eivät ole voineet vaikuttaa enää esimerkiksi jo tehtyihin kurssivalintoihin. He ovat jo muutenkin asennoituneet siten, että ylioppilaskirjoitusten eteen tehdään kovasti töitä ja niissä halutaan menestyä, joten uusi tieto ei vaikuta siihen.

täs koulussa nyt ehkä sekin voi vaikuttaa jo se lähtötaso ja se et ihmiset on aika hyvii koulussa jos voi sanoo, et tavallaan jos sul on edellytyksii täl vanhal systeemil päästä sinne ni tän uuden systeemin ei pitäis aiheuttaa mitään mullistavaa ongelmaa siihen, vaan sitte vaihtuu pikkusen sen tapa tai mitä katotaan

Abit uskoivat ylioppilaskirjoitusten muutosten tuntuvan enemmän vasta seuraavan vuoden kirjoittajiin, koska he kirjoittavat kaikki aineet sähköisesti.

Haastatellut arvioivat, että vaikka he olisivat tienneet eri aineiden ylioppilaskokeista saatavista pistemääristä korkeakouluhaussa jo etukäteen ja voineet näin valita kirjoitettavat aineet sen mukaisesti, he olisivat saattaneet silti valita samoin kuin he ovat nyt valinneet. Tämä johtuu siitä, että he ovat nyt valinneet itseään kiinnostavia aineita ja heillä on hyvä motivaatio juuri kyseessä olevia aineita kohtaan, joten he uskovat sen antavan hyvät edellytykset korkealle arvosanalle. Vastaavasti he eivät usko epämieluisan aineen motivoivan tarpeeksi hyvin suorituksiin. Ylioppilaskirjoitusten aineiden pisteytys ja hakijalle asetettavat kriteerit tuntuvat heistä erikoisilta silloin, kun kirjoitettava aine ei liity heidän mielestään merkittävästi haettavaan alaan.

Aineistossani ensikertalaiskiintiöiden ei nähty vaikuttavan erikoisemmin haastateltavien toimintaan korkeakouluhaussa, vaikka muutoksen positiivinen vaikutus sisäänpääsyn mahdollisuuksien paranemisessa noteerattiin. Haastateltavat epäilivät tosin muidenkin hakijoiden olevan pääasiassa ensikertalaisia, mikä selittää osaltaan sitä, miksi haastateltavat eivät puhuneet muutoksesta kovin merkittävänä heille. Haastateltavat aikoivat hakea unelmien opiskelupaikkaansa ja mikäli he eivät pääsisi sisään tänä vuonna, he hakisivat uudelleen seuraavana. Haastateltavat eivät puhuneet muiden kuin ensisijaisesti heitä kiinnostavan opiskelupaikan vastaanottamisen mahdollisuudesta. Vaihtoehdoisen tai väliaikaiseksi suunnitellun opiskelupaikan vastaanottaminen tarkoittaisi myös ensikertalaisuuden edun menettämistä, mikäli haluaisi hakea myöhemmin ensisijaiseen hakukohteeseensa.

Väliaikaisen opiskelupaikan epäedullisuus saattaa olla niin ilmeinen seuraus haun muutoksista, etteivät haastateltavat pitäneet sen mainitsemista tärkeänä. Kertomuksissa selkeä tavoite johti siihen, että vaihtoehtoja ei oltu edes erityisemmin mietitty. Tämä antaa viitteitä siitä, että haastateltavat eivät ehkä ole vakavasti miettineet vaihtoehtoisia pääaineita ja siksi ensikertalaiskiintiöllä ei tunnu olevan heille muuta vaikutusta kuin hieman positiivista kilpailuetua. Voi myös olla, että heillä on niin tarkasti rajattu tavoite, kuten lääkärin pätevyys, etteivät he näe minkään muun pääaineen opiskelun vievän heitä tavoitettaan kohti. Tämä voisi olla myös osaltaan syy siihen, miksi aineistossa ei ole puhetta esimerkiksi kemian opiskelemisesta korkeakoulussa, mikäli opiskelupaikka lääketieteellisessä ei aukeaisikaan ensimmäisellä yrityksellä. Kemian, tai minkään muunkaan aineen, opiskelemista ei nähdä niin hyvin lääketieteelliseen pääsemistä tai lääkärin ammattia tukevana, että sen vuoksi kannattaisi menettää ensikertalaisen etu.

Haastateltavat vahvistavat, että muiden ostaessa valmennuskursseja tulee mietittyä; ”apua, pitäisikö itsekin ostaa”. He kertovat jopa, että on ostettu kaksi valmennuskurssia, koska haluttiin lisää aikaa valita, kumpi niistä olisi parempi. Puheesta käy ilmi, että ilmoittautumisen ensimmäiset hetket ovat kriittiset ja haastateltavat ovat halunneet ilmoittautua heti sen ollessa mahdollista. Kurssit ovat siis suosittuja tai ainakin niiden uskotaan olevan, joten niille pitää ilmoittautua hyvissä ajoin varmistaakseen paikkansa. Myöskin oikean kurssin valinnalla näyttäisi olevan haastatelluille merkitystä eli laadukkaan valmennuskurssin valitseminen on keino parantaa mahdollisuuksia korkeakouluhaussa.

Aineistossani osoitetaan määrätietoista suhtautumista sekä ylioppilaskokeisiin ja korkeakouluhakuun ja tästä syystä muutosten ei nähdä vaikuttavan abiturienttien toimintaan tai valintoihin. Abit haluavat joka tapauksessa panostaa ylioppilaskirjoituksiin ja he ovat myös valinneet itselleen mieleiset aineet. Taktikointiin aineiden valinnassa ei ole ehditty muutosten pikaisuuden vuoksi, mutta taktikointia aineiden valinnassa ei pidetä edes kannattavana.

Tutkimuskysymykseen peilaten voi todeta, että korkeakouluhaun muutokset luovat haastateltaville turhautumista, mutta he eivät koe sen vaikuttavan heidän toimintaansa korkeakouluhaussa. Epäselväksi jää, olisivatko haastateltavat esimerkiksi harkinneet useampia hakukohteita varmuuden varalle, mikäli ensikertalaisuuskiintiöt eivät olisi astuneet vielä voimaan. Toisaalta aineisto antaa viitteitä, että abiturienttien kiinnostus on hyvin tarkasti suunnattua, eikä siksi muiden lukioaineiden tai korkeakouluopintojen opiskele-

mista nähdä kannattavana tai kiinnostavana vaihtoehtona. Eräs huoli, joka mainittiin väliuuteen liittyen, oli korkeakoulujen valintamenettelyjen mahdollinen muuttuminen tulevana vuosina. Epävarmuus aiheuttaa turhautumista.

Yliopistokulttuuriin valmistava lukio

Haastateltavat kiittelevät lukioitaan siitä, että heidän ei tarvitse siellä pelätä leimautuvansa ”panostajiksi” ”huonossa mielessä”. Aineistossa kunnianhimoa ja kovaa työskentelyä ei peitellä, mutta samalla selviää, että liiallinen ”panostaminen” ei ole kaikissa kouluissa ainakaan opiskelijoiden keskuudessa positiivista. Yläkoulun ilmapiiriin kuvaillaan kuuluneen nuorten itsensä etsimistä ja sen aiheuttamaa kilpailua, vertailua ja kateutta. Muiden opiskelijoiden negatiivinen suhtautuminen panostamiseen ja opiskeluun on ollut haastateltaville ikävä kokemus ja osaltaan motivoinut etsiytymään seuraan, jossa opiskeluun suhtaudutaan yhtä vakavasti ja positiivisesti. Kertomuksissa kuvaillaan, että yläkoulun huonon oppimisilmapiirin ei annettu masentaa. Toisin sanoen siis oppimisilmapiiri voi olla joissain yläkouluissa niin huono, että pelkona on, että se voisi viedä motivoituneen opiskelijan ilon oppimisesta. Kyseessä on kuitenkin hypoteettinen tarina, koska haastateltavat kertovat, että heille ei ole käynyt niin.

Mut mulla ny oli tää yks haave ni en enää oikeen voinu siinä vaiheessa mitenkää hellittää. Ja sit ku pääsin tänne ni sit huomasin et täällähän on kaikki ihan munlaisia ihmisiä et hyviä, ja et se ei tunnu, et olis jotenki erilainen enää joukossa, ni se on ihan hyvä juttu.

Lukiossa opiskelijat kuvaavat saaneensa kannustusta opintoihinsa. Opiskelijat kiittelevät lukiotaan siitä, että siellä kaikkien opiskelijoiden opiskelu on tavoitteellista ja ”tosissaan” tapahtuvaa. Korkea keskiarvo karsii haastateltavien mukaan ”positiivisella tavalla” sellaisia opiskelijoita, jotka ovat vain ”läpällä” koulussa eli eivät ole tavoitteellisesti opiskele-massa. Motivoituneet opiskelijat parantavat koulun opiskeluympönteistä ilmapiiriä, kun taas epämotivoituneet opiskelijat aiheuttavat negatiivista ilmapiiriä oppimisen kannalta. Lukioon siirtymisen kuvaillaan tuntuneen helpotukselta siten, että ympärille löytyi vihdoin muita opiskelijoita, jotka ovat yhtä kiinnostuneita opiskelusta ja jotka haluavat tehdä paljon töitä myös vapaa-ajallaan opintojensa eteen.

Toisissa aineiston kertomuksissa opintoihin panostaminen ei ole yhtä itsestään selvää, kuin osassa vaikutti olevan. Läksyt saattoivat olla tärkeysjärjestyksessä alimpana, vaikka

tavoitteena olisikin ollut kauppiis. Itseä verrattiin esimerkiksi sisaruksiin, jotka eivät olleet päässeet lukioon. Ystävien kuvailtiin jakavan samat kiinnostukset, joita olivat esimerkiksi urheilu ja hauskanpito, eikä niinkään opiskelu. Voidaan pohtia, johtuuko ”panostamisen” verrattainen puute hyvästä stressin sietokyvystä tai siitä, että kyseiset haastateltavat eivät vertaile itseään sellaisiin opiskelijoihin, jotka ainakin potentiaalisesti työskentelevät ahkerammin. Kyseessä saattaa olla ilmiö ”panostamisen” noloudesta. Voi olla, että kaikki haastateltavat eivät halunneet antaa itsestään liian ”panostavaa” kuvaa.

Haastateltavien mukaan hyvässä koulussa opiskeleminen toisaalta aiheuttaa kilpailua, mutta päinvastaisesti myös vähentää kilpailun tunnetta. Aineistossa puhutaan negatiivisesta ja positiivisesta kilpailusta.

sit kans mietin tota (lukion nimi), mut mä oon kuullu et siel on sillee negatiivisel taval kilpailullinen ilmapiiri ja se on ehk sit liikaa keskittyty siihen

tottakai sit taas toisaalta se saattaa luoda paineita et sit ku kaikki on tosi hyvii ni sit jos ei vaik ite onnistu jossai ja koska ihmiset on nii tavoitteellisii ni ehkä semmoset normaalisti hyvät arvosanat ei oo tääl hyvii [naurua]. Et vaan semmone, tietenki joissai aineis, niis aineis mis mä ite oon hyvä, ni sit on kiva et kaikki on motivoituneita ja kilpailuhenkisiä ja pystyy pysyyn siinä mukana

Koetaan, että kateudesta johtuvaa negatiivisuutta on vähemmän, koska kaikkien arvosanat ovat yhtä hyviä. Muiden hyvien opiskelijoiden kanssa opiskeleminen aiheuttaa positiivista kilpailua ja kannustaa itseä parempiin suorituksiin.

Opettajien kerrotaan haastavan opiskelijoitaan miettimään ja kertomaan omia ajatuksiinsa esimerkiksi vaikeista yhteiskunnallisista aiheista. Tällainen on ollut yläkoulusta tulleille aivan uutta. Kerrotaan, että oppilaat ja opettavat käyvät yhteiskunnallisia keskusteluja ja väittelyitä koulun käytävillä. Tämä ei tosin tarkoita sitä, että matalamman keskiarvon lukioissa näin ei tapahtuisi, mutta se kertoo opettajien olevan kiinnostuneita opiskelijoiden mielipiteistä ja ajatuksista. Opettajista kerrotaan, että he ovat kiinnostuneita opiskelijoista yksilöinä ja tarjoavat henkilökohtaista tukea.

Opetuksen tasokkuus ikään kuin valmistaa yliopistoa varten. Haastateltavat kuvailevat hyvän lukion ”työntävän parempiin jatko-opintoihin”. Voidaan tulkita, että työntämisellä

tarkoitetaan paitsi haastateltavien kehumaa positiivista opiskeluilmapiiriä ja hyvää opetusta, mutta myös mahdollisesti yliopistojen kulttuuriin ja toimintatapaan valmistamista. Samanhenkisten opiskelijoiden ja opettajien kerrotaan arvostavan yliopistokoulutusta.

tää! on semmosii ihmisiä, jotka arvostaa tavallaa sitä et halua hakee yliopistoon ja kyl se semmone kannustava ilmapiiri varmasti auttaa kanssa [korkeakouluhaussa].

Tämä arvostus kannustaa haastateltavia tähtäämään yliopistoon. Toisin sanoen korkean keskiarvon lukioiden opettajat ja muut opiskelijat näkevät yliopistokoulutuksen samanlaisessa arvossa. Puhe on nimenomaan yliopistoon hakemisesta, eikä mistään tietystä pääaineesta. Tämä tarkoittaa siis sitä, että yliopistoa pidetään korkeammassa arvossa kuin ammattikorkeakoulua tai muita mahdollisia vaihtoehtoja. Opettajat ja muu koulun henkilökunta siis osaltaan vahvistavat käsikirjoitusta, jonka mukaan hyvin menestyneen opiskelijan kannattaa pyrkiä yliopistoon.

Kupiaisen, Marjasen ja Ouakrim-Soivion tutkimusaineistosta ilmeni, että ylioppilaiden ”parhaimmisto” hakeutui ennen kaikkea yliopistoon, vaikka samaa ainetta olisi mahdollista opiskella myös ammattikorkeakoulussa (2018, 191). Tämä sama ilmiö on havaittavissa myös aineistossani. Haastateltavat kertovat haaveilevansa yliopisto-opinnoista. Ammattikorkeakoulut ja -alat eivät herätä kertomuksissa suoria kannanottoja suuntaan tai toiseen, mutta sen sijaan puheessa esiintyy tarve pyrkiä niin vaikeaan hakukohteeseen kuin mahdollista. Opiskelijan, jolla on hyvä keskiarvo, on mahdollista pyrkiä kouluihin, joihin on vaikea päästä sisään, ja hänellä on myös verrattain hyvät mahdollisuudet päästä sisään. Aineistossani opiskelijat kuitenkin puhuvat mahdollisuuden sijasta siitä, että ihmisen pitäisi pyrkiä niin korkealle kuin rahkeet riittävät eli hänen pitäisi pyrkiä korkeatasoiseen oppilaitokseen, jos hänellä vain on tarpeeksi korkea keskiarvo.

Abien saamassa opinto-ohjauksessa korostuu myös käsikirjoituksen mukainen opintopolku. Opinto-ohjaajien kerrotaan esitelleen aktiivisesti vaihtoehtoja. Kuitenkin puheissa näkyy se, että ne oppilaitokset ja alat, joihin opiskelijat ovat tutustuneet korkeakouluvaihtoehtoihin, ovat suppeat. Aineistossa puhutaan, että varmasti olisi paljon muitakin vaihtoehtoja, mutta ei ole yksinkertaista etsiä tietoa lukemattomista vaihtoehtoista.

Rosanna: Saitsä jotain opintoneuvontaa, kun sä mietit niitä mahdollisuuksia?

Haastateltava: No siis tietyl taval must tuntuu, ainaki jossai vaiheessa, et mä en ehkä saanu tarpeeks,--must tuntuu edellee et olis varmaa tosi paljo muitki hyvii

mahdollisuuksii mut ei vaan löydä niitä--kylhä me ollaan opotunnilla noit käyty, mut se on jotenki, et nii, tuntuu et kuitenkaa ei saa tarpeeks irti ja ei löydä kaikkii mahollisuuksii.

Lukioihin on kutsuttu korkeakoulujen opiskelijoita esittelemään opintoalojaan, mutta vierailijat tulevat varsinkin suurista oppiaineista ja kouluista. Haastateltavat kertovat kuulleensa ainakin oikiksen, lääkiksen ja kauppiksen opiskelijoiden esityksiä, mutta sen sijaan he eivät ole kuulleet opo-tunneilla juurikaan ammattikorkeakoulujen opetustarjonnasta. Korkeakoulujen opintotarjonnasta löytyy toki tietoja esimerkiksi oppilaitosten verkkosivuilta, mutta haastateltavat toteavat, että tiedot ovat useiden linkkien ja ”miljoonan” sivuston piilossa.

Kertomuksissa päätös tai varmuus tiettyyn korkeakouluun pyrkimisestä on syntynyt esimerkiksi siitä, kun on päässyt tapaamaan kyseisen oppilaitoksen opiskelijoita. Samaisutumisen kokemus kyseisiin opiskelijoihin houkuttelee harkitsemaan kyseistä oppilaitosta. Esittäytymään tulleet opiskelijat ovat olleet ”nii ihanii” ja kannustavia, että se on valanut luottamusta siihen, että sisään on mahdollista päästä ja toisaalta, että kyseisessä oppilaitoksessa tulisi viihtymään.

Lukion tarjoamaan harrastustoimintaan, kuten oppilaskunta tai draamakerho, suhtaudutaan ristiriitaisesti. Puheessa koulun vapaa-ajan toimintaa kuvaillaan periaatteessa ihan kivaksi, mutta sen kuvaillaan olevan sellaista, johon itsellä ei ole aikaa. Toisaalta se on keino verkostoitua ja kasvattaa omaa osaamista, mutta siitä huolimatta uraan ja opintoihin kunnianhimoisesti suhtautuvat abiturientit eivät välttämättä ole kiinnostuneita. Voidaan arvioida, että kunnianhimoisuus on fokusoitunutta siten, että mikä tahansa verkostoituminen tai cv:ssä mainitsemisen arvoinen kokemus ei ole kiinnostavaa. Toisin sanoen energia halutaan kohdentaa vain siihen, mikä tukee suoraan unelmaopintoihin pääsyä, kuten sisäänpääsyssä auttavien oppiaineiden opiskelu lukiossa.

Parhaat koulut, paras opiskelija-aines

Haastateltavat käyttävät toistuvasti ilmausta ”kaikki tuntee kaikki” kuvaillessaan aiempia oppilaitoksiaan sekä nykyistä lukiotaan. Tämä ilmaus ei liity oppilaitoksen kokoon, koska ilmausta käytetään niin pienistä kuin isoista oppilaitoksista.

--oikoha meit 16, se oli sillee aika pieni koulu yleensä ja tavallaan idyllinen ja pieni ja kaikki tuns toisensa ja muuta -- sitte tosiaa tänne ku tulin ni tää oli aika iso -- iso rakennus ja moderni, pysty tutustuu ihmisii ja muuta, et tää on ollu sen kannalta aika kiva, et sen kannalta on aika sillee kaikki tuntee kaikki tyyppisesti, vaik tää on iso talo.

Se, että oppilaitos tarjoaa hyvät edellytykset tutustua muihin, tarjoaa sosiaalista pää-omaa opiskelijoille.

puhutaan myös siitä (koulun) hengestä ja et tää on just semmone ylipäättää et kaikki on kavereita ja kaikki tuntee toisensa. Ni en tiä, ehk ei oo niinku mitää tarvetta kadehtia tai mitää, koska kaikki just nimenomaa on samalla viivalla ja kaikki on yhtä hyviä, ni ei oo kauheesti varaa toista ruveta arvostelemaan

Kaikki tuntee kaikki -ilmiö liittyy koulun hyvään yhteishenkeen ja kokemukseen siitä, että kaikki ovat yhtä hyviä. Toisaalta sitten taas kaikki tuntee kaikki -ilmiöllä on oma varjo-puolensa.

mä kyl tykkäsin aina käydä koulussa mut sitte mua kiusattii siellä paljon ja myös harrastuksissa. Niis oli just samoja piirejä kun on pieni kaupunki ni sitte ihmiset kaikki tuntee toisensa, ni se oli vähän, ei oikeen rakentunu sellanen terve itse-tunto sillo alakoululla.

Yllä olevassa kertomusepisodissa haastateltava koki ulkopuolisuuden tunteita, jolloin kaikki tuntee kaikki ei ollutkaan positiivinen asia. Ilmiö vaikuttaisikin siis olevan maineen kiirimiseen liittyvä, eikä niinkään oppilaitoksen kokoon liittyvä. Kaikki tuntee kaikki tarkoittanee, että kaikki tietävät toistensa maineen ja habituksen. Tällöin siis sekä hyvä että huono maine kiirivät. Huonossa tapauksessa se tarkoittaa vaikeuksia päästä uusiin piireihin ja hyvässä tapauksessa taas päinvastaisesti uusiin ihmisiin tutustumista ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Positiivisen maineen kerryttämisen voidaan nähdä olevan resurssi, jota opiskelijat pitävät tavoittelemisen arvoisena.

Antti Kouvon (2010) mukaan sosiaalisen pääoman, kuten luottamuksellisten ystävyys-suhteiden, kerryttäminen on kannattavaa, koska sillä on yhteys moniin muihin kilpailun kannalta hyödyllisiin resursseihin, kuten työelämämenestykseen ja varallisuuteen. Sosiaalinen pääoma voi olla esimerkiksi vastavuoroisuutta ihmissuhteissa ja siten se on parhaimmillaan itseään ruokkiva resurssi. Myös muut pääoman lajit ovat tiiviisti yhteydessä

sosiaalisen pääoman muodostumiseen, esimerkiksi koulutustaso ennustaa myös sosiaalisen pääoman kertymistä.

Sosiaalisesta pääomasta vaikuttaa olevan haastateltaville paljon hyötyä jo opintojen aikana ja potentiaalisesti myös työelämään siirtymisen jälkeen. Haastateltavat toivovat ystävyksien jatkuvan myös lukion jälkeen, joten ainakin heidän toiveiden mukaan solmitut ystävyudet ovat elinikäistä pääomaa. Lukiota, josta useat suuntaavat samoille aloille kuin itse, on vielä verrattain suurempi potentiaalinen hyöty kuin muista lukioista. On todennäköistä, että samat ystävät ovat tukemassa myös korkeakouluopinnoissa ja lopulta toimivat kontakteina samalla alalla alan eri yrityksissä.

Haastateltavat arvioivat hyvämaineisesta oppilaitoksesta olevan hyötyä hyvän maineen ja tunnettuuden vuoksi tulevaisuudessa. Niin hyvämaineisista perusasteen oppilaitoksista, lukiota kuin korkeakoulustakin uskotaan olevan hyötyä. Arvostetussa ja tunnetussa oppilaitoksessa suoritettua tutkintoa toivotaan siis aiheuttavan enemmän positiivisia mielleyhtymiä kuin muualla suoritettua vastaavaa tutkintoa.

Rosanna: Miks se tuntuu merkitykselliseltä et se (Helsingin yliopiston oikeustieteellinen) on arvostettu?

Haastateltava: No en mä tiä, ei se varsinaisesti, just ku toi isoäiti sano ni, tai mitä iskä on sanonu ni siit on sit kuitenkin hyötyy loppupeleissä. Kyl ne kuulemma kattoo niit sit ku hakeutuu eteenpäi sillo.

Aineiston puheesta käy ilmi arvostus pitkän historian oppilaitoksille, esimerkiksi Helsingin yliopistolle. Helsingin yliopistossa kuvaillaan olevan jotenkin erityinen fiilis ja haastateltavista on hienoa päästä opiskelemaan paikkaan, joka on ollut olemassa pitkään ja on perinteikäs. Pitkän historian oppilaitoksilla on se etu tai haitta, että niiden maine on ehtinyt levitä. Hohto voi siis aiheutua siitä, että opiskelija pääsee osalliseksi pitkää historiaa tai sitten toisaalta siitä, että hän pääsee osalliseksi pitkän historian mukanaan tuomaa arvostusta ja positiivista mainetta.

suurempi syy on ehkä ku yleensä just Helsingissä on niinku parhaat koulut ja näin. Ja ei se johdu siitä et mua pelottais lähtee muualle--enemmän se on se ku ite tietää jo, et mul on mahdollisuus päästä sinne parhaaseen niin sit sen takii mä haluan myös yrittää sinne.

Oppilaitoksen positiivinen maine taas toimii resurssina koulutuksen ja työelämän kilpailukentillä. Oppilaitoksen maineen ja sen kautta saatavan arvostuksen näkyminen puheessa on kiinnostavaa myös siksi, että korkeakoululla voi olla monia muitakin ansioita ja kilpailuvaltteja, jotka tekisivät siitä houkuttelevan hakukohteen. Vaihtoehtoisesti haastatellut olisivat voineet sanoa, että ihmisen kannattaa hakea sellaiseen kouluun, jossa tarjotaan esimerkiksi paljon musiikin opetusta tai korkeakoulujen tapauksessa sellaiseen, joka järjestää paljon työelämäyhteistyötä.

Kosunen teki vastaavan havainnon tutkiessaan vantaalaisia äitejä ja kouluvalintoja (2013). Kosunen mukaan koulutuksen kentällä käytävä kilpailu selittää ammattien periytymistä. Kosunen tutkimuksessa havaittiin, että keskiluokkaisilla vanhemmilla on paineita turvata lapsensa keskiluokasta ”putoamiselta”. Vanhemmat valikoivat lastensa yläkoulut olettaen muun muassa, että vertaisryhmän myönteinen asenne koulunkäyntiin edistäisi myös heidän lastensa oppimista. Hyvän vertaisryhmän uskotaan mahdollistavan tarpeeksi kannustusta ja haasteita lahjakkaalle oppilaalle. Tällöin myöskään vähemmän lahjakkaat oppilaat eivät hidasta opiskelun tahtia. Vanhemmat eivät luota suomalaisten peruskoulujen tasalaatuisuuteen, vaan he uskovat, että Suomessa on huippukouluja sekä institutionaalisia reittejä huippukouluista ja-lukioista huippukorkeakouluihin. Näin ajatellaan siitä huolimatta, että Suomessa mistä tahansa yläkoulusta voi hakea mihin tahansa lukioon ja edelleen korkeakouluun. Huonompitasoisen koulun maineen pelätään jopa itsessään leimaavan myös lapset ja siten rajoittavan tulevaisuuden näkymiä. Vaikka Suomessa ei ole institutionaalisia reittejä tietyistä kouluista tiettyihin korkeakouluihin, keskusteluilmapiiirissä tällaista kuitenkin pidetään mahdollisena ja ehkä jopa todellisena vaarana, se on hyvin huolestuttavaa koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoisuuden kannalta. Tämä asettaisi koululaiset eriarvoiseen asemaan, sillä kaikilla ei ole samoja kulttuurisia resursseja ja eliittikulttuurin sisäpiiritietoa siitä, mitkä koulut ovat toisia paremmissa maineissa.

Hyvät opettajat saavat haastateltavien mukaan heidät innostumaan opiskeltavista aiheista. He kertovat, että iso syy omaan kiinnostukseen tietyn alalle on ollut se, että tietyn oppiaineen opettaja on ollut niin innostava. Myös päinvastaista tapahtuu haastateltavien mukaan siten, että epämieluisan opettajan oppiaineestakin tulee epämieluisa. Näin ollen opettajat eivät siis ole samantekeviä opiskelijoiden tulevaisuuden ammatin kannalta.

Kaikista mainituista tärkeistä perusteista huolimatta abit kertovat myös, että tietyn lukion käyminen ei välttämättä ole ollut merkityksellistä.

en mä tiedä et oisko sillä ollu hirveen suurta merkitystä et jos mä oisin sit menny johonki toiseen kouluun

Kyseinen katkelma ei kohdistu mihinkään tiettyyn koulun ominaisuuteen, vaan yleisesti kuvailee lukiota kokonaisuudessaan. Näin kerrotaan siitäkin huolimatta, vaikka omassa lukiossa uskotaan olevan muita lukioita korkeatasoisempi opetus. Oman lukion erinomaisesta opetuksesta on siis hyötyä ainakin periaatteessa. Kuitenkin koska abit kokevat olevansa hyviä opiskelijoita, he uskovat, että olisivat pärjänneet muuallakin. Loppujen lopuksi kertomuksissa palataan kuitenkin käsikirjoitukseen siitä, kuinka menestys on omasta tahdosta kiinni.

se minkä laatuista se opetus on riippuu siitä et kuin hyvin ite seuraa.

Toisin sanoen siis korkeatasoisesta lukiosta merkittävä käteen jäävä hyöty on ollut oppilaitoksen hyvä maine, josta haastateltavat uskovat potentiaalisesti olevan kilpailuetua tulevaisuudessa koulutuksen ja työelämän kentillä. Lukiot ovat tarjonneet oppimisen kannalta suotuisat puitteet, mutta kuitenkin oppiminen on ollut riippuvainen omasta motivaatiosta ja työnteosta.

Käsikirjoituksen vahvan ote näyttäytyy siinä, että sopivan lukion valitsemiseen on käytetty aikaa, vaivaa ja sitä on perusteltu monin syin. Samalla noteerataan myös lukion arjessa näyttäytyneet hyvät opetuskäytännöt ja henkilökunnan sekä opiskelijatovereiden apu. Toisaalta siis kaikkien edellytysten tarjoama työntövoima tunnustetaan ja sitä pidetään merkittävänä syynä valita hyvä lukio, mutta silti menestyksen ajatellaan olevan itsestä kiinni.

7 Yhteenveto ja pohdinta

Kysyin tässä tutkielmassa, millä perustein abit tekevät valintansa korkeakouluhaussa. Abit perustelivat hakevansa tiettyyn korkeakouluun seuraavista syistä: mielenkiinto opiskeltavaa ainetta kohtaan, kokemus omasta hyvyydestä kyseisessä oppiaineessa, tietyn korkeakoulun hyvä maine ja yleisesti yliopistokoulutuksen hyvällä maineella. Tämän tutkielman teoreettisesta näkökulmasta katsottuna näiden perusteluiden takana on vielä syvempi omaksuttu käsitys esimerkiksi omasta habituksesta ja siihen sopivista valinnoista.

Vetääkseni analyysiä yhteen totean, että useat kulttuuriset käsikirjoitukset ohjailevat abeja korkeakouluhaussa. Osa käsikirjoituksista on helposti heidän tunnistettavissaan, kuten kertomus korkeasti koulutetuista vanhemmista, jotka painostavat jälkikasvuaan korkeakouluihin. Monet käsikirjoitukset ovat kuitenkin muodostuneet pitkän ajan kuluessa ja niin useiden toistojen kautta, että niistä on tullut sisäistettyjä ja siten huomaamattomia.

Kulttuuriset käsikirjoitukset ovat muodostuneet abien ympäristöissä ja yhteisöissä. Vanhempien ja lapsuuden kautta saadut pääomat sekä omaksuttu habitus ovat auttaneet abeja opinnoissaan ja siten vahvistaneet heidän uskoaan omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa. Oppilaitokset ovat osaltaan antaneet vahvistuksen heidän pääomalleen ja habitukselleen.

Haastatteleman abit eivät usko, että korkeakouluhaun uudistus vaikuttaa heidän toimintaansa korkeakouluhaussa. Abit aikovat hakea ensisijaiseen hakukohteeseensa ja pitävät välivuoden vain pakon edessä. Toisaalta paljastuu, että vaihtoehdoisen tai väliaikaisen opintopaikan vastaanottaminen ei ole vaihtoehto ja tämä on seurausta ensikertalaisuuskiintiöiden käyttöönotosta.

Tietyt tutkinnot ovat toisia parempia siksi, että tutkintoja vertaillaan keskenään niiden yhteiskunnallisille pelikentille antaman kilpailukyvyn perusteella. Mikäli kaksi saman opiaineen koulutusta kilpailee keskenään, parempi on se, joka on harvemman saavutettavissa. Koulutuksen antama kilpailuetu voi menettää arvoaan ajan kanssa alan kehittyessä tai muiden muodikkaiden alojen vallatessa pelikentät. Sen sijaan esimerkiksi tietyn tutkinnon antama habitus ja sosiaaliset kontaktit ja ystävät säilyvät ainakin periaatteessa koko elämän.

Aiemmissä tutkimuksissa korkeakoulutettujen vanhempien jälkeläisten on havaittu täävään vähintään yhtä korkealle kuin vanhempansa (esim. Kivinen & Rinne 1996). Tämän tutkielman aineisto tukee aiempia havaintoja. Korkean yhteiskunnallisen luokan taustasta tulevia abeja kiinnostaa erityisesti lääketieteen, kauppatieteen ja oikeustieteen opinnot. Kertomuksissa näyttäytyi vanhempien koulutustaustan primaarivaikutus (Härkönen 2010) kuten rahallinen tuki sekä konkreettinen apu vaikeissa opinnoissa. Myös sekundaarivaikutusta eli sitä, että korkeasti koulutettujen lapset etenevät pidemmälle opinnoissaan kuin yhtä hyvin koulussa menestyneet toverinsa, voidaan selittää tämän tutkielman valossa. Toisaalta abit ovat oppineet kulttuurisen käsikirjoituksen siitä, että

heidän tulee jatkaa opinnoissaan pitkälle. Toisaalta abit myös tavoittelevat lapsuudenperheensä elintasoja.

Kilpailu ”paremmuudesta” ja yksilön suoriutumiseen perustuva arviointi ovat koulumaailman arkea. Siksi lieneekin hölmöä, että yllätyin tätä tutkielmaa tehdessäni siitä, miten tärkeää kilpailu ja mahdollisimman hyvä suoriutuminen ovat abiturienteille. Moni kertoi esimerkiksi hakevansa hyvän aiemman koulumenestyksen vuoksi lääkkiseen. Tutkinnon suorittaminen lääkkisessä tarkoittaa kuitenkin sitoutumista noin viiden vuoden intensiivisiin ja haastaviin opintoihin, mikä ei todellakaan ole kevyt tie kuljettavaksi. Puhumattakaan lääkärin ammatista, joka opintojen päässä odottaa. Hyvä lukupää on mielestäni siis melko kevyt peruste hakea vaativalle alalle. Tästäkin syystä väitän, että lukupäätä tärkeämmät perusteet ovat vaikeasti kuvailtavissa. Kyse on siitä, mikä tuntuu ”omalle tasolle” eli omaan habitukseen sopivalta.

Monet kiinnostavat opiskelupaikat ovat rajautuneet mahdollisuuksien ulkopuolelle, koska ne eivät ole, haastateltujen käyttämää sanaa lainatakseni, menestyneen opiskelijan tasoisia. Tämän tutkielman ulkopuolelle jää tieto siitä, oliko korkea kilpailuhenkisyys tyypillistä juuri valitsemisani korkean keskiarvon lukioissa vai toistuuko sama muissakin lukioissa. Joka tapauksessa hyvän opinto-ohjauksen merkitys korostuu, jotta tieto vaihtoehdoista saavuttaa opiskelijat ja toisaalta, jotta opiskelijat löytävät sellaisen työn, josta nauttivat.

Kertomuksissa kuvailtu suuri ahdistus ja epävarmuus kertovat siitä, kuinka ”iso juttu” korkeakouluhaku abeille on. Jos hakukohde ei ollut vielä abivuoden aikana päätetty, se aiheutti ahdistusta ja paniikkia. Tätä ahdistusta voivat lieventää esimerkiksi sellaiset hakukohteet, joissa erikoistuminen tapahtuu opintojen aikana. Aalto-yliopistossa esimerkiksi voi valita itselleen mieluisan pääaineen, kuten kemia, ja opinnoissa erikoistuminen tapahtuu vasta myöhemmin. Tämä on eduksi varsinkin niille, jotka eivät suunnista korkeakouluhaussa niinkään toiveammatin mukaan, vaan mieluisen kouluaineen mukaan. Kertomuksissa kuvataan, että oman haaveammatin ollessa vielä epäselvä, mukavinta olisi päästä sisään sellaiselle linjalle, jossa on myöhemmässä vaiheessa vielä valinnanvaraa ja mahdollisuus muuttaa suuntaa tarvittaessa. Tällaisessa järjestelyssä on monia etuja: opiskelija saa lisää vuosia aikaa miettiä valintaansa ja toisaalta voi kokea korkeakouluopintojensa aikana, että mikä opinnoissa eniten kiinnostaa. Myös esimerkiksi Helsingin yliopistolla on tehty viime vuosina uudistuksia, joiden myötä on yhdistetty erillisiä kandiohjelmia siten, että erikoistuminen tapahtuu vasta pari vuotta kestävien yhteisten perusopintojen jälkeen.

Haastateltavani kertoivat, että yläkoulun negatiivisessa opiskeluilmapiirissä vaati ponnisteluja pitää yllä opiskelumotivaatiota. Opintoja tukevan ilmapiirin toive oli yksi syy pyrkiä muuhun kuin lähikouluun. On tärkeää, että perusopetusta tarjoavat oppilaitokset edistävät erilaisuutta hyväksyvää ja opiskeluun kannustavaa ilmapiiriä. Näin voidaan ehkäistä eliittioppilaitosten ja siten institutionaalisten reittien muodostumista, vaikka nämä reitit olisivatkin epävirallisia.

Tämä tutkielma antoi myös näytteitä Bourdieun kuvailemasta symbolisesta väkivallasta kouluympäristössä. Tietynlainen habitus sai kannustusta kouluympäristössä ja haastatellut kokivatkin sopivansa hyvin koulumaailmaan. On oltava tietoisia siitä, minkälaista habitusta kouluympäristö hyljeksii ja miten oppiympäristö voi edistää kaikkien lasten ja nuorten kokemusta omasta pärjäämisestä ja kokemusta omasta yhteenkuuluvuudesta koulumaailman kanssa.

Tämän tutkielman jälkeen jää kysymykseksi, miten abiturienteille kävi korkeakouluhaussa. Mikäli abi pääsi sisään ja opiskelun todellisuus on auennut, ovatko käsikirjoitukset tulleet näkyviksi ja kyseenalaistetuksi? Vuoden 2017 Nuorisobarometrissa (Pekkari & Myllyniemi, 36–37) oli tyypillistä, että opiskelupaikan saaneet rationalisoivat valintaansa. Ennen hakua tyypillisempiä olivat esimerkiksi unelmiin liittyvät syyt. Opintojen alettua kyse ei ole enää unelmista vaan todellisuudesta ja siksi käytännölliset asiat saattavat olla suuremmassa merkityksessä kuin aiemmin. Mikäli olisin siis haastatellut jo korkeakouluun päässeitä, olisin saattanut saada aineiston, jossa olisi puhuttu enemmän käytännön seikoista ja vähemmän unelmista.

8 Lähteet

Ahjopalo, J. 21.9.2017. Rasmus Hämäläinen lähti opiskelemaan Ruotsiin - säilyttää ensikertalaisuushyödyn Suomen korkeakouluhaussa. *Yle Uutiset*. Saatavilla: [<https://yle.fi/uutiset/3-9829672>]. Viitattu 26.3.2019.

Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Antikainen, A. Rinne, R. Koski, L. (2013). *Kasvatussosiologia*. Juva: PS-kustannus.

Erola, J. (2010). Luokkarakenne ja luokkiin samaistuminen Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 27–50). Helsinki: Gaudeamus.

Erola, J. (2010). Yhteenveto: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 237–241). Helsinki: Gaudeamus.

Erola, J. (2010). Yhteiskuntaluokat, tulot ja lasten määrä. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 89–106). Helsinki: Gaudeamus.

Helsingin yliopisto [verkkosivu] (2019). Hakeminen. Päähaku, kasvatustieteiden kandidiohjelma: yleinen ja aikuiskasvatustiede (opetus suomeksi), kasvatustieteen kandidaatti ja maisteri (3 v + 2 v). Saatavilla: [<https://www.helsinki.fi/fi/paahaku-kasvatustieteiden-kandiohjelma-yleinen-ja-aikuiskasvatustiede-opetus-suomeksi-kasvatustieteen-kandidaatti-ja-maisteri-3-v-2-v/1.2.246.562.20.37085856807>] Viitattu: 14.10.2019.

Hyvärinen, M. (2010). Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa J. Ruusuvoori, P. Nikander & M. Hyvärinen, *Haastattelun analyysi* (s. 90–118). Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2009). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvoori, L. Tiittula (toim.), *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 189–223). Tampere: Vastapaino.

- Härkönen, J. (2010). Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 51–66). Helsinki: Gaudeamus.
- Högbacka, R. & Aaltonen, S. (2015). Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 35–60). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimuseura, julkaisuja, 164. Saatavilla: [<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/99323>].
- Kalalahti, M. & Varjo, J. (2012). Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. *Kasvatus & Aika*, 6(1), 39–55.
- Kalenius, A. (2014). Korkeasti koulutetun väestön kehitys. Opetus- ja kulttuuriministeriönjulkaisuja 2014: 12.
- Kivinen, O. & Rinne, R. (1996). Higher Education, Mobility, and Inequality: The Finnish Case. *European Journal of Education*, 31(3), 289–310.
- Kolbe, L. (2010). Luokat, myytit ja suuri kansallinen kertomus. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 5–9). Helsinki: Gaudeamus.
- Kosunen, S. (2013). ”Meillä on siis kouluja, joista ne tulee: siis Suomen eliitti”-keskiluokan lasten kouluvalinnat pois lähikoulusta. Teoksessa T. Asunpää, J. Vainiopää, *Samalta viivalta 7: valtakunnallisen kasvatusalan valintayhteistyöverkoston (VAKAVA) kirjallisen kokeen aineisto 2013*. Jyväskylä: PS Kustannus.
- Kouvo, A. (2010). Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 166–181). Helsinki: Gaudeamus.
- Kupiainen, S. Marjanen, J. & Ouakrim-Soivio, N. (2018). Ylioppilas valintojen pyönteissä. Lukio-opinnot, ylioppilastutkinto ja korkeakoulujen opiskelijavalinta. (Ainedidaktisia tutkimuksia. Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja; Nro 14). Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura ry.

Kuusi, H. Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. (2009). Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä, 2009:52. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods: Class, race, and family life* (2nd ed., with an update a decade later.). Berkeley: University of California Press.

Liljander, J-P. (2012). Pierre Bourdieu - Koulutus, symbolinen väkivalta ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Teoksessa T. Aittola (toim.) *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjiä* (s. 138–160). Helsinki: Gaudeamus.

Mäntymaa, E. 20.03.2018. Valmennuskursseja yhä nuoremmille opiskelijoille-"Kilpailu siirtyy jo peruskouluun asti". *Yle Uutiset*. Saatavilla: [<https://yle.fi/uutiset/3-10123236>]. Viitattu 26.3.2019.

Naumanen, P. & Silvennoinen, H. (2010). Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 67–88). Helsinki: Gaudeamus.

Oinas, T. Anttila, T. & Nätti, J. (2010). Yhteiskuntaluokat ja ajankäyttö Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi?: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 107–123). Helsinki: Gaudeamus.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2016. Valmiina valintoihin. Ylioppilastutkinnon parempi hyödyntäminen korkeakoulujen opiskelijavalinnassa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:37. Saatavilla: [<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-429-0>]. Viitattu 12.11.2017.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2016. Yliopistolakiuudistusten vaikutusten arviointi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:30. Saatavilla: [<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-420-7>]. Viitattu 23.3.2018.

Opetus- ja kulttuuriministeriö [verkkosivu]. (n.d.). Usein kysytyjä kysymyksiä korkeakoulujen opiskelijavalintauudistuksesta. Saatavilla: [<https://minedu.fi/usein-kysyttya-korkeakouluvalinnat>] Viitattu 2.11.2019.

Opintopolku [verkkosivu]. (n.d.). Korkeakoulujen yhteishaku. Saatavilla: [<https://opintopolku.fi/wp/valintojen-tuki/yhteishaku/korkeakoulujen-yhteishaku/>]. Viitattu 3.11.2019.

Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S (toim.). (2017). Opin polut ja pientareet - Nuorisobarometri 2017. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, nro 58.

Pfeffer, F. T. (2008). Persistent Inequality in Educational Attainment and its Institutional Context. *European Sociological Review*, 24(5), 543–565.

Pölkki, M. 16.1.2018. Stressiä, uupumusta ja kyynisyyttä kokee jopa puolet lukiolaisista - Professori: Jaksaminen on otettava vakavasti uudistusten keskellä. *Helsingin Sanomat*. Saatavilla: [<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005526008.html>]. Viitattu 26.3.2019.

Rastas, A. (2005). Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa T. Aaltonen, J. Ruusuvuori & L. Tiittula, *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 94–102). Tampere: Vastapaino.

Reay, D. (1998). Cultural Reproduction-Mothers' Involvement In Their Children's Primary Schooling. Teoksessa M. Grenfell, P. Hodkinson, D. James, D. Reay, & D. Robbins, *Bourdieu and education: Acts of practical theory* (s. 55–70). London ; Bristol, PA: Falmer Press.

Ruusuvuori, J. Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen, *Haastattelun analyysi* (s. 9–38). Tampere: Vastapaino.

Rytkönen, M. (2015). Laadullinen tarkastelu koulutuksen valikoituvuuteen - Kulttuurinen pääoma koulutuksen periytyvyyden mekanismina. Teoksessa J. Saari, L. Aarnio, M. Rytkönen, *Kolme näkökulmaa koulutuksen valikoituvuuteen. Nuorten koulutusvalinnat tilastojen ja kertomusten valossa* (s. 109–150). Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus. 51/2015.

Salo, U. M. (2015). Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen, R. Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen. Reflektiivisyys empiriissä tutkimuksessa* (s. 166-190). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimuseura, julkaisuja, 164. Saatavilla: [<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/99323>].

Seppänen, T. 3.9.2017. ” Olet päättänyt pääsykokeisiin vuosia, mutta viiden ällän kirjoittaja voi kiilata pian ohi - 60 000 jumittaa korkeakoulujen jonoissa”. *Yle Uutiset*. Saatavilla: [<https://yle.fi/uutiset/3-9806526>]. Viitattu 26.3.2019.

Therborn, G. & Henttonen, T. (2014). *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus. (2018). *Koulutustilastot 2018*. Saatavilla: [http://www.stat.fi/til/sijk/2016/sijk_2016_2018-01-25_tie_001_fi.html] Viitattu 4.2.2018.

Valtioneuvoston kanslia. 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Hallituksen julkaisusarja 1/2011.

Valtioneuvoston kanslia. 2015. Ratkaisujen Suomi-Pääministeri Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.

Ylioppilastutkintolautakunta [verkkosivu], (n.d.). Pisterajat ja arvosanojen muodostuminen. Saatavilla: [<https://www.ylioppilastutkinto.fi/ylioppilastutkinto/pisterajat>]. Viitattu 10.3.2018.